

Аляксей Літвін (Мінск)

ДАКУМЕНТЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ВАРШАЎСКОЙ ПУБЛІЧНАЙ БІБЛІЯТЭЦЫ

Польска-савецкая вайна 1919–1920 гг., падзеі, што адбываліся на тэрыторыі Беларусі, па шэрагу прычын яшчэ не атрымалі дастатковага навуковага асвятлення ў айчыннай гістарыяграфіі. Адною з прычын гэтага, на наш погляд, з’яўляецца адсутнасць у нашых архівах арыгінальных дакументальных матэрыялаў польскіх ваенных і грамадзянскіх акупацыйных органаў. Так здарылася, што амаль усе яны апынуліся ў Польшчы, дзе частка з іх загінула ў час вясенне-летняга наступлення Чырвонай Арміі 1920 г. і нямецкай акупацыі 1939–1945 гг. Мы маем на ўвазе дакументы аб дзейнасці Літоўска-Беларускага дэпартаменту пры Міністэрстве замежных спраў Польшчы (большая частка яго загінула), Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель пры Галоўным камандаванні польскай арміі — Загонду цывільнага зямель Усходніх (Zarząd cywilny ziem wschodnich — ZCZW, далей — ЗЦЗВ) і яго структур на акупаванай тэрыторыі Беларусі. Значная колькасць разрозненых арыгінальных дакументаў ЗЦЗВ па незразумелых прычынах апынулася не ў архівах, а ў аддзеле рукапісаў Варшаўскай Публічнай бібліятэкі¹ і была доўгі час фактычна недасягальнай для даследчыкаў. Упершыню аб іх існаванні стала вядома з публікацыі ў 1971 г. вядомага польскага гісторыка Аляксея Дзяругі². Цікава, што ў сваёй грунтоўнай манаграфіі “Усходняя палітыка Польшчы на землях Літвы, Беларусі і Украіны (1918–1919)”³, якая выйшла ў 1969 г. у Варшаве, аўтар аб існаванні гэтых дакументаў нічога не гаварыў.

Відаць, ёсць неабходнасць крыху больш сказаць аб ЗЦЗВ. Гэты орган з’явіўся шляхам шэрагу рэарганізацый аднаго з аддзелаў Міністэрства замежных спраў (МЗС) пасля таго, як 8 лютага 1919 г. начальнікам Польскай дзяржавы Ю. Пілсудскім быў падпісаны дэкрэт, які абвясціў аб тым, што з пачаткам аперацый польскіх войскаў у Літве і Беларусі на занятых тэрыторыях усталяваецца ваеннае кіраўніцтва, што ўсе дэкрэты і распараджэнні, абавязковыя да

¹ Biblioteka Publiczna mst. Warszawy ul. Koszykowa, 26 (BP).

² Deruga A. Akta archiwalne zarządu cywilnego ziem wschodnich (1919–1920) // Biuletyn Informacyjny Studiów z dziejów stosunków polsko-radzieckich. 1971. Nr 23. Lipiec – wrzesień. S. 45–54.

³ Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919). Warszawa, 1969.

выканання, павінны выдавацца Генеральным штабам польскіх войскаў сумесна з Літоўска-Беларускім дэпартаментам польскага МЗС⁴. 19 лютага 1919 г. Пілсудскі прызначыў дырэктара дадзенага дэпартаменту прафесара Людвіка Калянкоўскага Генеральным грамадзянскім камісарам пры Ваенным упраўленні Усходніх зямель (Kresów wschodnich). У час паходу на Ліду і Вільню, 15 красавіка 1919 г., Л. Калянкоўскага на гэтай пасадзе замяніў Ежы Асмалоўскі, які стаў Генеральным камісарам, шэфам Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель пры Галоўным камандаванні⁵. Фактычна быў створаны цывільны ўрад і размежаваны сферы дзейнасці паміж вайсковымі і цывільнымі ўладамі.

Асаблівасцю функцыянавання польскай ваенна-грамадзянскай адміністрацыі занятых усходніх абшараў з'яўлялася тое, што яна знаходзілася ў непасрэдным падначаленні Ю. Пілсудскага як Галоўнакамандуючага (Wodza naczelnego), а не “Начальніка дзяржавы” (Naczelnika państwa), таму на падставе загаду Пілсудскага ад 12 мая 1919 г. у Варшаве было створана спецыяльнае прадстаўніцтва (экспазітура) ЗЦЗВ, у задачу якога ўваходзіла “інфармаванне Генеральнага камісара аб пажаданнях цэнтральных уладаў і азнямленне польскага кіраўніцтва з пазіцыяй ЗЦЗВ па ўсіх пытаннях занятых Усходніх зямель”. Узначалі прадстаўніцтва буйны ковенскі магнат, вядомы кансерватар, былы кіраўнік Камітэта абароны Усходніх зямель (Komitetu obrony Kresów — КОК), граф Міхал Станіслаў Корвін-Касакоўскі. У сакратарыяце прадстаўніцтва былі аддзелы: ліквідацыі ваенных страт, ваенных спраў здабычы Усходніх зямель і Беластоцкай акругі. Акрамя таго, вясной 1919 г. да прадстаўніцтва былі далучаны два аддзелы Літоўска-Беларускага дэпартаменту МЗС: гаспадарчы і пашпартны. У прадстаўніцтве працавалі прадстаўнікі магнацкіх сем'яў з Усходніх зямель Станіслаў Ваньковіч, Раман Ёдка-Наркевіч, князь Геранім Друцкі-Любецкі. ЗЦЗВ падпарадкоўвалася вялізная тэрыторыя захопленых усходніх раёнаў, якая была падзелена на акругі, а тыя — на паветы (раёны). Спачатку былі ўтвораны тры акругі: Віленская, Брэсцкая і Валынская, а пасля захопу ў жніўні 1919 г. Мінска — Мінская. На чале акруг стаялі акруговыя камісары, якім падпарадкоўваліся павятовыя старосты (да кастрычніка 1919 г. — камісары). Сядзіба Генеральнага камісара ЗЦЗВ месцілася спачатку ў Варшаве, а са жніўня 1919-га да ліпеня 1920 г. у Вільні. Зліквідавалі ЗЦЗВ у верасні 1920 г.

Знаёмства з матэрыяламі картатэкі рукапіснага фонду сведчыць, што не ўсе дакументы, якія датычацца дзейнасці Варшаўскага прадстаўніцтва і ў цэлым дзейнасці ЗЦЗВ, захаваліся. Але тое, што захавалася, — гэта, па сведчанню А. Дзяругі, каля 130 архіўных спраў (№ 1656–1773). Так, у справе № 1656 знаходзіцца дзённік палітычнага аддзела ЗЦЗВ з 26 сакавіка да 16 мая 1919 г.

⁴ Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy. S. 180.

⁵ Deruga A. Akta archiwalne Zarządu cywilnego... S. 46.

У ім засведчаны ход падзей, якія датычыліся палітычнага аддзела: дакументацыя, якая паступала ў аддзел з указаннем даты і таго, каму яна накіроўвалася для выканання (рэзагавання), але саміх матэрыялаў няма. Часткова яны ёсць у іншых архівах Польшчы ці ў іншых справах. Для прыкладу можна прывесці запіс у дзённіку ад 31 сакавіка пад № 17. Тут значыцца: “У справе дасланай беларускай дэкларацыі. Накіравана ў канцэлярыю кіраўніка міністэрства. Рэгістрацыйны № 76/1”. Знаёмства з іншымі справамі, у прыватнасці з № 1688/2 (“Нацыянальны рух на Гродзеншчыне”), дапамагло высветліць, што гэта была ініцыятыва Беларускай рады Гродзеншчыны — выкладзі польскім уладам праблемы беларускага нацыянальнага руху.

Асабліваю цікавасць уяўляюць дакументы Літоўска-Беларускага дэпартаменту МЗС (№ 1682): дыпламатычная перапіска, агляды літаратуры беларускага, літоўскага і польскага друку, рапартаў і справаздачы акруговых і павятовых камісараў, загады па Першай брыгадзе Літоўска-Беларускай дывізіі і інш. Так, у лютым 1919 г. камісар Гродзенскага павета Станіслаў Іваноўскі даслаў дэпартаменту тры рапартаў аб перагаворах з беларусамі і аб планавым прыездзе ў Варшаву Антона Луцкевіча, “інфармацыю аб тым, што бальшавікі ў Вільні праводзяць вельмі ажыўлены гандаль з немцамі. Галоўным пасрэднікам з нямецкага боку з’яўляецца Магер Венк, які забірае 10 працэнтаў дастаўленага ад бальшавікоў тавару” (№ 1688/2, арк. 31). Вельмі каштоўнымі з’яўляюцца матэрыялы аб дзейнасці мясцовых польскіх улад, аб іх адносінах да беларусаў, украінцаў, яўрэяў, рускіх і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей (матэрыялы аддзела нацыянальнасцей, №.1663, 1665, 1688). У якасці прыкладу можна прывесці пратакол допыту вядомага беларускага дзеяча, аўтара песні “Мы выйдзем шчыльнымі радамі” Макара Касцевіча (Краўцова) ад 19 снежня 1919 г. у Мінскім акруговым судзе, праведзенага падпракуратарам Мяцельскім. Пратакол напісаны на польскай мове і знаходзіцца ў справе № 1663/2. Ніжэй прыводзіцца яго тэкст:

Пратакол

1919 года снежня 19 дня ў Мінску

Падпракуратар пры Акруговым судзе ў Мінску Я. Мяцельскі дапытаў ніжэй названага, і ён даў наступныя паказанні: Макар Касцевіч, 28 гадоў, праваслаўны. Пражывае ў Мінску па вул. Садавай, д. 4–1.

Я пісаў у газету “Беларус”, артыкулы мае заўсёды падпісаны псеўданімам “Краўцоў Макар”, адзін раз толькі, пры перакладзе на беларускую мову выступлення Начальніка дзяржавы, надрукаванага ў іншых газетах, пераклад выступлення не быў мной падпісаны. Рукапісы сваіх выступленняў аддаваў сакратару рэдакцыі ці яго намесніку. Артыкул “Плебісцыйныя размовы” пісаў я і аддаў таксама ў рэдакцыю. Аб тым артыкуле не меў ніякай гутаркі з панам Луцэвічам і з панам Лёсікам. Я не ведаю, хто быў фактычна рэдактарам газеты “Беларус”, таму што рэдка быў у рэдакцыі. Пішучы артыкул “Плебісцыйныя размовы”, я не меў намеру выказаць непавагу Польскаму сейму, а меў на ўвазе толькі партыі сейма, большасцю

галасоў якіх былі вызначаны плебісцытныя выбары ў Беларусі, — г. зн. меў на ўвазе польскую партыю Народнай дэмакратыі. Я лічу, што ў вышэй адзначаным артыкуле непавагі сейма няма, а ёсць толькі звычайная палітычная палеміка, таму што лічу сябе не належачым да Польскай дзяржавы і што Беларусь мае права быць самастойнай дзяржавай. Крытыка распараджэнняў сейма, якія датычаць Беларусі, па майму разуменню, не ёсць злачынства. Я лічу, што Польская дзяржава толькі часова заняла тэрыторыю Беларусі, якая павінна існаваць самастойна, і як жыхар Беларусі і афіцэр Беларускага войска ад снежня бягучага года перад Польскай дзяржавай ніякіх абавязкаў не маю. Акрамя службовых вайсковых. Паўтараю, што я маю права крытыкаваць распараджэнні Польскай дзяржавы таксама, як і іншых дзяржаў, што датычацца маёй Бацькаўшчыны-Беларусі. Калі пісаў “Плебісцытныя размовы”, у Беларускай войску яшчэ не служыў.

Прачытана, Беларускага войска падпаручнік *М. Касцевіч*.

Да вызначэння ніжэйшай справы абавязваюся не выязджаць без дазволу судовых улад.

Касцевіч.
Падпракуратар *Мяцельскі*.

Знаёмства з матэрыяламі аддзела абмену ваеннапалоннымі (№ 1658) дае звесткі пра тое, як праходзіў працэс абмену і вызвалення з палону беларусаў і грамадзян Савецкай Расіі. Так, 20 мая 1920 г. ваенны аддзел Генеральнага камісара атрымаў ад слонімскага павятовага старосты адказ, у якім гаварылася: “Да Генеральнага камісара ў Вільні (Ś-to Jarska 13), Камісіі па грамадзянскіх справах. На ліст ад 26 студзеня б. г. за № 33 маю магчымасць паведаміць, што ў адпаведнасці з адказам начальніка 4 раёна адносна вызвалення інтэрнаванага Ігната Дварчаніна з боку тутэйшых улад ніякіх перашкод няма”. У справе маюцца адказы свянцянскага старосты аб адмове вызвалення інтэрнаванага Міхала Трыхона, ігуменскага старосты аб адмове ў вызваленні Д. Някрасава, таму “што ён належаў да бальшавіцкай партыі і быў ворагам Польскага ўрада” (с. 51). Навагрудскі староста адносна вызвалення з палону Антона Ермаловіча, які пры ўладзе бальшавікоў быў сакратаром гміны, напісаў: “Пажадана, каб яго вяртанне не наступіла хутка” (с. 49).

Цікавыя звесткі ёсць у справаздачных дакументах акруг, старостваў, павеятаў і матэрыялах ліквідацыйных камісій па Мінску, Брэсцкаму, Баранавіцкаму, Барысаўскаму, Бабруйскаму, Браслаўскаму, Лепельскаму і шэрагу іншых старостваў і павеятаў, матэрыялах аб дзейнасці “Стражы крэсовай”, паліцыі і жандармерыі, аддзелаў палітыкі, сацыяльнай апекі, прамысловасці і інш.

Дакументы і матэрыялы ЗЦЗВ з’яўляюцца каштоўнай крыніцай аб польскім акупацыйным рэжыме на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг., аб жыцці і дзейнасці насельніцтва, яго адносінах да новай улады. Зразумела, што наспела неабходнасць выяўлення і складання поўнага спісу дакументаў і матэрыялаў ЗЦЗВ, якія захоўваюцца у Варшаўскай Публічнай бібліятэцы, іншых архівах Польшчы. Копіі гэтых матэрыялаў павінны быць таксама ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, таму што гэта частка нашай гісторыі.

Адам Мальдзіс (Мінск)

БЕЛАРУСІКА Ў ПОЛЬСКІХ РУКАПІСНЫХ ЗБОРАХ

Працуючы у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі (цяпер Нацыянальная акадэмія навук Беларусі), я некалькі разоў выязджаў у Польшчу для архіўных і бібліятэчных пошукаў. Спачатку цікавіўся толькі творамі беларускай літаратуры XIX ст., потым пашырыў свае пошукі на шматмоўную літаратуру Беларусі XVII–XVIII стст. Урэшце стаў запісваць усё, што было звязана з беларускай зямлёй, яе гісторыяй, культурай. Знойдзеныя літаратурныя помнікі былі апісаны ў манаграфіях “Творчае пабрацімства”, “Таямніцы старажытных сховішчаў”, “На скрыжаванні славянскіх традыцый”, увайшлі ў некалькі анталогій. Звесткамі па гісторыі і мастацтву дзяліўся з калегамі. І ўсё роўна многія знаходкі засталіся незапапрабаванымі. Яны зафіксаваны ў маёй картатэцы і сёння прапануюцца чытачам-даследчыкам для выкарыстання.

Звесткі згрупаваны па гарадах (у іх беларускім алфавітным парадку), а ўнутры гарадоў — па сховішчах: архівах і аддзелах рукапісаў бібліятэк. Затым даецца кароткае апісанне рукапісаў з указаннем (на пачатку) іх парадкавага нумара.

ВАРШАВА

Галоўны архіў старадаўніх дакументаў (AGAD)

Архіў Браніцкіх з Сухой

189/222. Копіі з рукапісаў Гіублічнай бібліятэкі ў Пецярбургу за 1633–1650 гг., зробленыя Віктарам Каліноўскім у 1859 г. Ёсць варшаваны твор на польскай мове — “Палёгка болю і жалю ад спалення і спусташэння горада Полацка маскоўскім непрыяцелем 2 ліпеня 1633 г.”.

295/370. Вершы на польскай і лацінскай мовах, запісаныя настаўнікам або вучнямі Полацкай езуіцкай акадэміі. Рукапіс знаходзіўся у бібліятэцы Адама Мялешкі-Малішкевіча.

353/452. Каталог бібліятэкі А. Мялешкі-Малішкевіча. Месца яе знаходжання невядома (відаць, Беларусь). У каталогу многа віленскіх выданняў XIX ст.

Архіў Прозараў (з Хойнікаў) і Ельскіх (з Замосця пад Мінскам)

136. Матэрыялы да біяграфіі дачкі Аляксандра Ельскага Аляксандры Глогер.

137. Розныя біяграфічныя матэрыялы.

138. Друкаваныя і рукапісныя крыніцы па гісторыі Рэчы Паспалітай за 1744–1786 гг., сабраныя А. Ельскім. Матэрыялы раскладзены па гадах.

139. Збор матэрыялаў па гісторыі дысідэнцтва і Барскай канфедэрацыі. Ёсць польскія вершы, прысвечаныя падзеям у Пінску і Гродне.

140. Матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры. Ёсць вершаваныя тэксты — “Гутарка старога дзеда”, “Пазнаў праўду” сялянскага паэта-самавука з Івянца, Мікалая Марозіка (Навагрудчына), зроблены А. Ельскім пераклад на беларускую мову першай часткі паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”. Вядомы калекцыянер Р. Зямкевіч паведамае А. Ельскаму, што перасылае яму копію беларускага верша 1794 г. Захоўваюцца выданні “Вязанкі” Янкі Лучыны (1903) і “Да свайго Бога” М. Зыха (у перакладзе Я. Сваяка). Ёсць фатаграфія Беларускага кружка ў Варшаве, дзе зафіксаваны В. Галаўня, В. Выслаух, Р. Зямкевіч, Л. Дубейкаўскі, Г. Леўчык, а таксама складзеная А. Ельскім “Беларуская бібліяграфія” (па гадах).

141. Матэрыялы, якія датычацца аднаўлення дзейнасці Віленскага універсітэта.

143. Выразкі, якія датычацца гісторыі уніятаў (1913–1915 гг.).

144. Калекцыя фотаздымкаў і эскізаў.

Нацыянальная бібліятэка (адрэзаны рукапісы)

2760–2768. Рукапісы з калекцыі Аляксандра Ельскага, набытыя ў 1936 г. ад сям’і.

2856. Карэспандэнцыя польскага паэта З. Пшасмыцкага (Мірыяма). Сярод яе — лісты ад Яна Неслухоўскага (Янкі Лучыны) 1887–1888 гг. На арк. 75 польскі верш гэтага паэта “Сённяшні вясковы лірнік”.

2915. Лісты і творы Уладзіслава Сыракомлі, набытыя ў 1947 г. ад Г. Каратынскага.

2975. Карэспандэнцыя жыхара Мінска Аляксандра Валіцкага. На арк. 34–35 ліст ад Я. Неслухоўскага 1884 г.

2981. Рукапісы са збораў А. Валіцкага. Ёсць тэксты польскіх вершаў і перакладаў Я. Неслухоўскага.

5304. Рукапіс польскай паэмы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча “З-над Іслачы”.

5370. “Акварэльні з паляўнічага жыцця на Палессі” Я. Неслухоўскага. Куплены ў 1942 г. у З. Пшасмыцкага.

5406. “Легенда” К. Стаброўскага (Слонім?) на польскай мове.

5452. Паэтычныя творы і пераклады польскай і беларускай паэтэсы Зофіі Тшашчкоўскай (Адама М-скага), якая жыла на Капыльшчыне. Ёсць пераклад на беларускую мову верша “Як жа мне браць цябе, дзяўчына”.

5453. “Кветкі зла” Ш. Бадлера ў польскім перакладзе З. Тшашчкоўскай.

5455. Польскі зборнік “Паэзія” З. Тшашчкоўскай.

5786. Альбом Людвікі Кастравіцкай з Дарашковічаў. Ёсць аўтограф В. Кюхельбекера.

5792. Альбом невядомай А. В. са Свіслачы.

5995. На арк. 14–16 тры лісты А. Ельскага да невядомага (1903).

6157. Польская трагедыя “Паляк у Амерыцы, Францыі і Іспаніі, або Маладая мулатка”, пастаўленая ў 1828 г. “у Міслабары каля Клецка над Шчарай”. Далучаны ноты музычных твораў, якія выконваліся ў час спектакля.

6381. “Успаміны пра найстарэйшага майго брата Юзафа Патоцкага (Мар’яна Богуша)” Феліцыі з Патоцкіх Паплаўскай. Гаворыцца пра дзяцінства, якое прайшло ў Мінску.

6508. Фрагмент рукапіснай спадчыны Л. Топур-Звяждоўскага, які ў 1863 г. камандаваў паўстанцамі на Магілёўшчыне.

6540. “Запісная кніжка паўстанца з магілёўскай турмы” 1863 г. Ёсць запіс продка У. Караткевіча.

6741–6825. Рукапісы з Варшаўскага архіва Нясвіжскай ардынацыі (частка, якая не трапіла ў Галоўны архіў старадаўніх дакументаў). Пад № 6750 — рукапісная “Логіка” XVII ст. на лацінскай мове з Нясвіжскай бібліятэкі, пад № 6782 — падручнік па філасофіі, якая выкладалася ў піярскім калегіуме ў Шчучыне ў 1767–1769 гг.

6903. “Манускрыпт навагрудскага стольніка Станіслава Дуніна-Вансовіча”, куды ўключаны копіі на польскай і лацінскай мовах гістарычных і літаратурных матэрыялаў 1733–1760 гг.

6990. Аперэта “Агатка” Мацея Радзівіла, пастаўленая ў Нясвіжы ў другой палове XVIII ст.

7207. Лісты ўраджэнца Случчыны, сябра Т. Шаўчэнкі, мастака Браніслава Залескага да сям’і Адамовічаў.

7262. Перапіска кракаўскага друкара У.-Л. Анчыца і яго сына В.-З. Анчыца. Ёсць лісты Адама Кіркора і Вінцэся Каратынскага.

7274. Розныя паперы В. Каратынскага.

7317. Лісты Уладзіслава Сыракомлі да Яна Хэнцінскага (са збораў Каратынскіх).

7330. “Лісты самотнай” Юліі Ціцюс са Слонімскага павета ў рэдакцыю газеты “Kurier Wileński” (пра стан адукацыі, погляды шляхты ў сярэдзіне XIX ст.).

8834. Успаміны ўраджэнца Міншчыны В. Валодзькі (Кошчыца), удзельніка паўстання 1863 г., затым эмігранта ў Турцыі.

8859. “Галшка”, польская паэма М. Бардскага, “двараніна Мінскай губерні”.

Універсітэцкая бібліятэка (адзел рукапісаў)

263–315. Рукапісы з бібліятэкі Стравінскіх у Накрышках Навагрудскага ваяводства. Асноўная іх частка звязана са слоніmsкім старостай Фларыянам Брунонам Стравінскім (памёр каля 1787 г.). Сярод рукапісаў — копія “Генрыяды” Вальтэра (№ 265), беларуская “Трамова Мялешкі” (№ 274, т. 2, арк. 971–973), перапіска паэта Ф. Карпінскага і ўладальніка Шчорсаў І. Храптовіча (№ 278), апісанне Дзятлава на Навагрудчыне (№ 273), польскія вершы Ігната Булгароўскага з Навагрудчыны (№ 283), апісанне падарожжа невядомай аўтаркі са Слоніма ў Марыенбад на французскай мове (№ 302), інвентары слоніmsкіх маёнткаў Стравінскіх (№ 306).

317. Фрагменты архіва Вайніловічаў з Навагрудскага пав. на польскай, старабеларускай і лацінскай мовах. XVI–XVIII стст.

319. Акты з Ваўкавыскага пав.

320. Акты вёскі і пушчы Мілавіды на польскай, старабеларускай і лацінскай мовах. XVII–XIX стст.

321. Акты маёнтка Дзярэчын. Канец XVIII–першая палова XIX ст.

323. Акты Клецкай і Давыдгарадоцкай ардынацый з архіва Радзівілаў. 1825–1856 гг.

325. Дакументы маёнтка Банклеўскіх Ляхавічы ў Пінскім пав. 1511–1811 гг.

326. Маёмасна-юрыдычныя дакументы розных сем’яў з Мінскага і Полацкага ваяводстваў на польскай, старабеларускай і рускай мовах. XVII–XIX стст.

327. Маёмасныя дакументы Шчытоў-Забельскіх з Полацкага ваяв. на польскай і старабеларускай мовах. XVII–XVIII стст.

328–329. Дакументы Дэспатаў-Зяновічаў з Полацкага ваяв.

330. Акты з Беразвеча Полацкага ваяв. XVII–XVIII стст.

331. Копіі з гарадскіх кніг Полацка.

333. Маёмасныя дакументы з Беларусі (на арк. 3–4 фондуш на праваслаўную царкву ў Гудзевічах ад 4 ліпеня 1539 г.).

334. Маёмасныя дакументы з Лідскага пав.

336. Інвентар двара, фальварка, горада і ўладанняў Маркаўскага староства Ашмянскага пав. на польскай і старабеларускай мовах. 1618 г.

347. З папераў беларускага і польскага фалькларыста Міхала Федароўскага.

428–440. Асабістыя матэрыялы, рукапісы і карэспандэнцыя Міхала Федароўскага. У тым ліку яго сшыткі з запісамі да шматтомнай працы “Беларускі народ на Літоўскай Русі”.

459. Біяграфія Зарыяна Далэнгі-Хадакоўскага, напісаная Рамуальдам Падбярэскім і перададзеная ў бібліятэку Людвікам Каратынскім.

469. Праца беларускага і польскага кампазітара з Міншчыны Міхала Ельскага “Танцы народа Мінскай губерні”.

Паводле каталога новых набыткаў (акцэсія) пасля 1945 г.

167. Біяграфічныя і маёмасныя матэрыялы сям’і Ельскіх, набытыя ад сям’і Глогераў. 1785–1824 г.

182. Гістарычныя і статыстычныя нататкі Станіслава Ельскага на польскай і французскай мовах. Паходзяць са збораў Аляксандра Ельскага ў Замосці на Міншчыне. Перададзены Зыгмунтам Глогерам у 1951 г. 1816–1819 г.

260. Гаспадарчыя дакументы з архіва Агінскіх на Гродзеншчыне на польскай і старабеларускай мовах. XVI–XIX стст.

411. Маёмасна-юрыдычныя дакументы маёнтка Горсплі Полацкага ваяв. XVII–XVIII стст.

412–418. Такія ж дакументы маёнткаў Пліса, Багушэвічы, Крывічы і інш., якія знаходзіліся пераважна ў Полацкім пав.

592. Інвентар маёнтка Ярэмчы на Навагрудчыне. 1693 г.

593–605. Рукапісныя матэрыялы, пераважна маёмасныя, з архіва Радзівілаў у Нясвіжы. Ёсць рукапіс па філасофіі XVII ст.

912. “Усялякая ўсялячына”, сабраная Бухартоўскім у Шчучыне, на польскай мове. 1821 г.

945. Рукапіс мінчаніна Ігнація Быкоўскага, які ўключае сеймавыя прамовы і вершы. Канец XVIII ст.

1361. Юрыдычныя дакументы розных шляхецкіх родаў з Полацкага і Віленскага ваяводстваў. XVI–XIX стст.

1611. “Успаміны дзяцінства, праведзенага на Навагрудчыне (1880–1887)” беларускага і польскага фотографа Яна Булгака. Напісаны на польскай мове ў 1940 г.

ВРОЦЛАЎ

Бібліятэка імя Асалінскіх (аддзел рукапісаў)

302. На арк. 531–534 “Універсал Аршанскага павета”.

1125. Рукапісны “Кодэкс” XVII–XVIII стст. На арк. 120–125 беларускія і польска-беларускія інтэрмедыі, якія выконваліся ў езуціцкіх школьных тэатрах на Беларусі (Полацк, Віцебск, Орша, Навагрудак).

1857. “Французы ў Полацку ў 1812 г.” С. Пшылэнцага. На польскай мове.

1894. “Збор розных рэчаў, разумныя і дасціпныя аповесці” падсудкавіча Віцебскага ваяв., на польскай мове. 1768–1769 г.

2194. Накіды звестак пра рукапісы са збораў Віктара Каліноўскага.

2241. “Каталог кніжак, якія засталіся пасля Віктара Каліноўскага ў Пецярбургу”. 1864 г.

2434. “Хроніка” Тодара Еўлашоўскага.

2514. Выпіскі з земскіх кніг Навагрудскага ваяв.

2662–2663. Лісты Радзівілаў.

3150. “Думкі” мінчаніна, беларускага і польскага паэта Ігнація Легатовіча, на польскай мове.

3454. “Успаміны” жыхара Віцебска Максіміліяна Маркса на польскай мове. Сярэдзіна XIX ст.

3667. “Успаміны пра домік лідскіх піяраў” Язафата Вайшвілы на польскай мове.

4231. Дыярыуш агульнага гродзенскага сейма ў 1752 г.
4814. Інвентар Гомельскага староства 1771 г.
5167. Інвентар Шклоўскага графства. 1727 г.
- 5170, 5171, 5179. Інвентары Чачэрскага староства. XVIII ст.
5397. Карэспандэнцыя мінскага ваяводы Адама Хмары. XVIII ст.
6278. “Дыялогі і інтэрмедый школ у Жыровічах і Бучачы”. Ёсць інтэрмедый на беларускай мове пра сляпога і кульгавага, пана і селяніна. 1751 г.
6330. “Успаміны” жыхара Слуцка Станіслава Шантыра. 1846 г.
- 6832, 6844. Карэспандэнцыя і асабістыя дакументы польскага пісьменніка і мемуарыста Эдуарда Паўловіча з Навагрудчыны.
9571. “Дыярыуш пецяярбургскага падарожжа Адама Хмары, мінскага ваяводы” І. Комара на польскай мове. 1799 г.
9665. “Пра таварную гаспадарку” Іаахіма Храптовіча, уладальніка Шчорсаў на Навагрудчыне.
11984. Польскія вершы нясвіжскай княжны Ф.-У. Радзівіл. XVIII ст.
12036. Лісты Адама Ганорыя Кіркора. Другая палова XIX ст.
12273. “Горстка ўспамінаў пра 63 г.” Людвікі з Ямантаў Радзевіч на польскай мове. Падрабязна гаворыцца пра дзейнасць Кастуся Каліноўскага.
12778. “Капіярыуш” драматургічных твораў, складзены, праўдападобна, у езуіцкім калегіуме ў Оршы. У зборнік уключаны тэкст польскай п’есы “Духоўнае прычасце свсв. Барыса і Глеба”, якая ставілася ў Полацку і ў якой ёсць некалькі беларускіх інтэрмедый.
13159. “Успаміны” Г. Велявейскага з Любчы на польскай мове. 1809–1831 гг.
13163. “Успаміны дачкі” Міхаліны Граковіч-Гаўсмановай на польскай мове. Гаворыцца пра Рубяжэвічы, Мінск.
13199. Біяграфія Вандаліна Шукевіча, археолага, які жыў на Лідчыне, напісаная ўрадзэнцам Беларусі Аляксандрам Снежкай. Сярэдзіна XIX ст.
13228. Вершы і лісты да Ф. Зянковіча беларускай і польскай паэтэсы Зофіі Тшашчоўскай. У іх ліку два пераклады на беларускую мову польскіх вершаў. 1881–1886 гг.
13326. Біяграфія грамадскага дзеяча Фелікса Зянковіча (нар. у 1842 г. у Мокрым Пружанскага пав.), напісаная на польскай мове Г. Сулэцкай.
13472. Паперы Людвіка Ельскага. 1789–1833 гг.
13542. “Успаміны 1914–1918 гг.” мінчаніна Мечыслава Пароўскага на польскай мове. Набыты ў аўтара ў 1963 г.
14271. “З маёй валацугі па нетрах Белай Русі. Карткі паляўнічага фатаграфічнага дзённіка” Уладзіміра Корска на польскай мове. 1928–1939 гг.

КРАКАЎ

Бібліятэка Польскай акадэміі навук, раней Акадэміі ўмеласці (адрэс рукапісаў)

369. Хроніка ордэна бернардынцаў у Гродне. 1677–1783 гг.
379. “Дыярыуш бытнасці найяснейшага караля [С.-А. Панятоўскага] у Пінску і Крыстынове” на польскай мове. Другая палова XVIII ст.
492. “Матэрыялы да гісторыі Беларусі” І.-К. Сманеўскага на польскай мове. Згрупаваны па ваяводствах. Даведзены да 60-х гг. XVIII ст.
617. Рукапіс “Агаткі” Мацея Радзівіла, пастаўленай у другой палове XVIII ст. у Нясвіжы.
- 969–973. “Прыватныя лісты” літоўскай шляхты. 1618–1820 гг.
1013. Зборнік рэлігійных песень на польскай мове, складзены ў Мінску ў 1718 г.

1049. “Тастамант” Міхала Мялешкі на старабеларускай мове. 1606.
1316. Аўтограф “Мемуараў выгнанца” Ігната Дамейкі на польскай мове.
1344. Малюнкi касцюмаў, зробленыя беларускім і польскім мастаком К. Бахма-
товічам. 1831 г.
1665. Дакументацыя гродзенскіх фабрык.
1954. “Зборнік нататак да гісторыі нясвіжскага тэатра” Багдана Паўяноўскага
на польскай мове. Ёсць копія “Агаткі” Мацея Радзівіла.
2159. “Матэрыялы для слоўніка”. Ёсць біяграфіі Ф. Багушэвіча, Я. Баршчэўска-
га, А. і К. Ельскіх, В. Каратынскага, А. Кіркора, Я. Неслухоўскага (Лучыны), Я. Чачо-
та і інш.
2499. “Беларускае паданне” Эмы Дмахоўскай.
2636, 2637. Карэспандэнцыя і запісы мінскага ўдзельніка рэвалюцыйнага руху
Баляслава Свентажэцкага.
3848. Доктарская дысэртацыя Станіслава Свіркі, прысвечаная Яну Чачоту.
4610. Лісты А. Ельскага да І. Гжэгажэўскага.
6415. Лісты беларускага і польскага пісьменніка В. Савіча-Заблоцкага да А. Пі-
лера.
6893. Успаміны пра беларускага паэта і рэвалюцыянера XIX ст. Франца Савіча.
7142. Вершаваны твор “Даліна Кашміра”, перакладзены з англійскай на польскую
мову беларускім фалькларыстам і паэтам XIX ст. Аляксандрам Рыпінскім.

Бібліятэка Ягелонскага ўніверсітэта (аддзел рукапісаў)

2721. Апісанне кніг бібліятэкі ў Шчорсах Навагрудскага пав.
2926. Візітацыя Мінскай дыяцэзіі. XIX ст.
3100. Лісты дырэктара гімназіі ў Мінску Ігнація Брадоўскага да вучоных братоў
Снядэцкіх. Пачатак XIX ст.
3637. “Суплемент Багатыра страшнага, напісаны ў 1665 г. падкаморыем
брэсцкім К. Пякарскім”, на польскай мове.
3666. “Пакутніцтва” мінскай манахі-уніяткі Макрыны Мечыслаўскай, апісанае
Леанам Сапегам. XIX ст.
3691. “Успаміны пра Магілёўскую архідыяцэзію” Антонія Машынскага на польскай
мове.
4273. “Курс рыторыкі і паэтыкі базыльянаў з Беларусі”. 1720–1723.
4438. “Дыярыуш” віцебскага ваяводы І. Храпавіцкага на польскай мове. 1656–
1664 гг.
4496, 4497. Частка архіва Адама Кіркора.
4509. “Успаміны” Франца Савіча.
4597. Беларуская паэма “Мачыха” Адэлі з Устроні. 1850 г.
4674. “Да старшых братоў па духу і слову” Адама М. (З. Тшашчоўскай) на
польскай мове. 1879–1880 гг.
4834. “Дзівосныя чытачы Крашэўскага” — польскі “абразок” В. Савіча-Заблоц-
кага.
4910. Польскамоўная “Сцэна над Беразіной” невядомага аўтара.
5385–5588. Сярод україністычных матэрыялаў Жэготы Паўлі ёсць кароткая
бібліяграфія беларускай літаратуры, апісанне беларускай мовы, нататкі пра Бела-
русь, творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча.
5393. 17 папак са збораў А. Ельскага на старабеларускай, польскай і лацінскай
мовах.
5802. Матэрыялы да гісторыі сям’і Прозараў з Хойнік.
5905. Рукапісныя матэрыялы пра слоніміскіх бернардынцаў. XVIII ст.
5970. Перапіска са збораў А. Ельскага. XVIII ст.
5980. Тэлеграмы, адпраўленыя з Брэсцкай тэлеграфнай станцыі ў снежні 1873 г.

5993. 17 папак са збораў А. Ельскага з актамі і лістамі на польскай і старабеларускай мовах. XVI–XVIII стст.

6028–6031. 116 лістоў І. Крашэўскага да А. Кіркора. Падарунак А. Ельскага. 1871–1880 гг.

6036. “Рэвізія Мазырскага павета 1560 г.”. Падарунак А. Ельскага.

6211. Нататкі мінскага ваяводы А. Хмары. Падарунак А. Ельскага.

6212–6229. Матэрыялы Прозараў і Хмараў. Падарунак А. Ельскага. XVIII–XIX стст.

6632–6668. Карэспандэнцыя мінскага ваяводы Адама Хмары, падараваная бібліятэцы А. Ельскім. 1746–1791 гг.

6839. “Успаміны з жыцця на Палессі” Зузанны Малышчыцкай на польскай мове. 1893 — 1907 гг.

7092. Успаміны на польскай мове Зыгмунта Мінейкі, урадженца Ашмяншчыны. У 8 т. XIX ст.

7093–7095. Творы З. Мінейкі, прысвечаныя Грэцыі.

7451. Лісты манашкі Тэрэсіты Дабжанскай пра яе работу “сярод беларускага народа” ў в. Вішнева на Смаргоншчыне. 1935–1939 гг.

7819. Ліст Я. Чачота да А.-Э. Адынца. 1846 г.

7922. Частка архіва І. Крашэўскага. У ім захоўваецца польскае апавяданне Паўла Завішы (В. Савіча-Заблоцкага) “Не тыя часы, не тыя людзі”.

Бібліятэка Чартарыскіх (адзел рукапісаў)

863. Дыярыуш Гродзенскага сейма. 1793–1794 гг.

1419. “Літоўскі статут” 1529 г.

1482. “Выдадзенае на свет рэха ходу падарожжа...” С. Пільштыновай (Русецкай), урадженкі Навагрудчыны, на польскай мове. XVIII ст.

1743. Копіі вершаў на польскай мове, зробленыя А. Будкевічам на Гродзеншчыне. XIX ст.

1833. Акты піярскага калегіума ў Віцебску. 1803–1822 гг.

1840. Акты піярскага калегіума ў Полацку. 1763–1829 гг.

1841. Рэестр кніг бібліятэкі полацкага калегіума піяраў. 1826 г.

1867. “Аршанская рыторыка” на лацінскай мове. З езуіцкага калегіума. XVII ст.

2023. “Пасяджэнне Брэсцкай капітулы ў Жыровічах”. 1808 г.

2097. Лаўрышаўскае евангелле на царкоўнаславянскай мове. З Лаўрышаўскага манастыра на Навагрудчыне. Пергамін. XIII ст.

2188. Падручнік па рыторыцы з аршанскага калегіума езуітаў на лацінскай мове. 1696 г.

2268, 2332. Польскія творы ўладальніцы Нясвіжа Ф.-У. Радзівіл. XVIII ст.

2337. “Зборнік польскіх і рускіх вершаў” з Оршы. Пераважаюць у ім творы беларускай песенна-інтымнай лірыкі эпохі барока. XVII–XVIII стст.

2498. “Экскурсія з Пінска” К. Контрыма на польскай мове. XIX ст.

2529. Рэестры падаткаў са Шклова і іншых мясцін. 1705–1710 гг.

2623. Радаводы шляхты “Віцебскай правінцы”. Каля 1775 г.

2628. “Шклоўскія рахункі”. 1701–1712 гг.

2676. Лісты да цырынскага старосты Казіміра Несялоўскага (Навагрудчына). 1734–1736 гг.

2904. Дакументы Шклоўскага і Мышанскага графстваў. XVIII ст.

2992. “Акты шклоўскай магдэбургіі”. 1762–1763 гг.

3777. “Нашы бяруць верх” А. Рыпінскага на польскай мове. Сярэдзіна XIX ст.

3782. Дакументы брыгіцкага кляштара ў Гродне.

3913. Судовая справа “дызунітаў” супраць Полацкага архіепіскапа Антонія Сялявы. 1636 г.

3914. Справаздача камісіі па справе забойства І. Кунцэвіча ў Віцебску. 4469–4508. Інвентары Шклоўскага графства, маэнткаў. XVIII ст.
4509–4519. Інвентары маэнтка Мыш Навагрудскага ваяв. XVIII ст.
4565–4584. Люстрацыі і рэестры Старога і Новага Бышава. XVIII ст.
4662–4691. Фінансавыя справаздачы і інвентары графства Валожын і маэнткаў з цэнтрам у Дорах. XVIII ст.

Новыя паступленні бібліятэкі Чартарыскіх (MN)

30. “Рэестр” канвента бернардзінскага кляштара ў Гродне на лацінскай мове. 1822 г.
94. “Дыярыуш майго жыцця...” брэсцкага падсудка Марціна Матушэвіча на польскай мове. XVIII ст.
169. “Дыярыуш жыцця” віцебскага ваяводы Яна Антонія Храпавіцкага на польскай мове. У 7 т. XVII ст.
458. Візітацыя Лукавецкага касцёла ў Слонімскім дэканаце. 1850 г.
851–855. Маёмасныя дакументы з Брэстчыны і Гродзеншчыны.
868–876. Аўтографы са збораў Эмерыка Чапскага ў Станькаве на Міншчыне.
880–884. Касцельная дакументацыя з Брэста і Слоніма.
893. Лісты да мінскага каштальяна Адама Хмары. XVIII ст.
927. Апісанне нумізматычнай калекцыі ў Станькаве Эмерыка Чапскага. XIX ст.
1019. Розныя архіўныя дакументы, падараваныя Уладзіславам Федаровічам (з Віцебска?).

ПОЗНАНЬ

Бібліятэка Рачыньскіх (адзел рукапісаў)

3. Мемуары Альберта Радзівіла на польскай мове. XVII ст.
66. “Прабыванне найяснейшага Станіслава Аўгуста ў Нясвіжы ў 1784 г.”, на польскай мове.
94. Рукапіс з беларускімі тэкстамі “Історыі о князці Гвідоне”, “Історыі о Атылі, королі угорском”, “Летописца Великого Княжства Литовского и Жомойтского” і інш. XVII ст.
108. “Дыярыуш падарожжа” з Ашмянскага павета на каралеўскі двор у Варшаве. 1714 г.
238, 239. Розныя матэрыялы, сабраныя віцебскім ваяводам І. Салагубам. XVIII ст.
382. Успаміны Астоі пра Слуцк на польскай мове.
415. “Інструкцыі ад Мазырскага павета”. XVIII ст.
493. Пераказ працы Я. Карскага “Этнаграфічныя граніцы беларускага племя”, зроблены Зыгмунтам Дэнтарам. 1902 г.
1860. Карэспандэнцыя прадстаўнікоў роду Тышкевічаў (у тым ліку і з Беларусі). 1732–1798 гг.
925. Апісанне беларускага народа, зробленае настаўніцай М. Нойман “у ваколіцах Янавіч”. XX ст.
2028. Сямейныя дакументы Чапскіх з Міншчыны.

Бібліятэка ў Курніку (адзел рукапісаў)

107. Апісанне візітацыі касцёла ў Бярозе. 1830 г.
308. Дыярыушы ўраджэнцаў Беларусі Б. і С. Машкевічаў на польскай мове. XVII ст.

934. “Экскурсія з Пінска да Дарашэвіч у Мазырскім пав.”. 1829 г.
1013. Апісанне кніг бібліятэкі ў Варончы Навагрудскага пав.
1280. “Лісты, вершы і юрыдычныя акты”. Ёсць верш І. Храптовіча на беларускай мове. XVIII–XIX стст.
1308. “Мемуары роду Літавораў-Храптовічаў”са Шчорсаў на Навагрудчыне. Даведзены да 1795 г.
1608. Інвентар статку, заведзенага ў 1721 г. у Дзятлаве князем Мікалаем Фаўстынам Радзівілам.
1628. “Повязь эпіграмаў” В. Савіча-Заблоцкага на польскай мове. XIX ст.
1710. “Інвентар вёсак, якія належаць да фальваркаў Слонімскага староства”. XVI–XVII стст.
2440. Фрагмент карэспандэнцыі жыхара Случчыны, мастака і рэвалюцыянера Браніслава Залескага. 1862–1879 гг.

Віталь Скалабан (Мінск)

НЕВЯДОМЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ВАРШАЎСКИМ ЦЭНТРАЛЬНЫМ ВАЕННЫМ АРХІВЕ

Праца выканана з выкарыстаннем матэрыялаў, якія былі сабраны ў час стажыроўкі ў Варшаве, прафінансаванай Фондам дапамогі незалежнай польскай літаратуры і навукі. Стажыроўка была атрымана дзякуючы садзейнічанню часовага навуковага калектыву па рэстытуцыі, створанага ў Цэнтры імя Ф. Скарыны.

У Цэнтральным ваенным архіве ў Варшаве (пол. Centralne Archiwum Wojskowe, CAW) зберагаюцца дакументы савецкіх партыйных органаў Беларусі і Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі за 1917–1921 гг. Звесткі пра гэтыя фонды ў публікацыі архіва не ўключаны¹.

I. 243.1. Часовы рабоча-сялянскі рэвалюцыйны ўрад Літвы і Беларусі. 8 спраў. 1918–1919 гг.

Пастановы і дэкрэты ўрада, пратаколы пасяджэнняў, загады Наркамата дзяржкантролю Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі, мандаты і пасведчанні. Ксеракопіі гэтых, як і некаторых іншых узказаных дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 22–29) пры нашым удзеле.

I. 243.2. Цэнтральны выканаўчы камітэт (ЦВК) саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў Літвы і Беларусі. 5 спраў. 1919 г.

Спісы членаў фракцый з’езда Саветаў Літвы, Пратаколы пасяджэнняў Прэзідыума ЦВК Літ-Бел, загады наркаматаў, перапіска з наркаматамі. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 30–34).

I. 243.3. Рэвалюцыйны ваенны савет Літвы і Беларусі. 9 спраў. 1919 г.

Загады Рэўваенсавета Літ-Бел, наркаматаў, пратаколы пасяджэнняў СНК Літ-Бел, Дэкрэты СНК Літ-Бел, спіс абанентаў Віленскай тэлефоннай сеткі. Зварот

¹ Гл.: Centralne Archiwum Wojskowe: Informator o zasobie. Warszawa, 1996.

міністра па беларускіх справах Літоўскага ўрада Я. Варонкі да грамадзян Гродзенскай губ. (1919). Загады Пскоўскай і Літоўскай дывізіі, асобага аддзела Рэўваенсавета Літ-Бел. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 35–43).

I. 243.4. Народны камісарыят па ваенных справах Літ-Бел. 10 спраў. 1919 г.

Загады наркамата, Літоўска-беларускага Галоўнага штаба, тэлеграмы, даклады, спісы супрацоўнікаў. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 44–51, 53–55).

I. 243.5. Вышэйшы Савет народнай гаспадаркі (ВСНГ) Літ-Бел. 38 спраў. 1919 г.

Пратакты ВСНГ Літ-Бел (спр. 2, 26), матэрыялы абследавання гарадоў, у т. л. Рэчыцы, Барысава, Бабруйска, Слоніма (спр. 3), загады і распараджэнні ўрада і камісарыятаў Літвы і Літ-Бел (спр. 14–18), даклады аб маёмасці (спр. 23, 24), кніга эвакуіраванай маёмасці (спр. 29), справа Надзвычайнай эвакуацыйнай камісіі (спр. 30). Распараджэнні органаў савецкай улады ў Вільні за люты – сакавік 1919 г. (выразкі з газет, спр. 37).

I. 243.6. Народны камісарыят унутраных спраў Літ-Бел. 62 справы. 1919 г.

Канцылярыя (спр. 1–11). Распараджэнні аб арганізацыі лятучых камуністычных атрадаў (спр. 10), загад аб ліквідацыі маёнткаў (спр. 2), данясенні аб арыштаваных, рапарт аб самавольных рэквізіцыях (спр. 3), спісы паветаў і валасцей (спр. 6), узоры пячатак мясцовых улад (спр. 7), загады 1-га Віленскага лятучага атрада (спр. 10), пратаколы пасяджэнняў Камісіі камісарыята (спр. 11), матэрыялы інструктарска-інфармацыйнага аддзела (спр. 12), пратаколы пасяджэнняў выканаўчых камітэтаў, рапартаў інструктараў, матэрыялы Галоўнага ўпраўлення аховы (спр. 13–14), данясенні аб выпадках (спр. 13), загады міліцыі г. Вільні (спр. 14), дакументы Цэнтральнага аддзела актаў грамадзянскага стану (спр. 15–19), перапіска, штаты, інструкцыі, інфармацыя аб арганізацыі органаў рэгістрацыі грамадзянскага стану ў Беларусі (спр. 17), матэрыялы аддзела друку (спр. 20–62), загады, інструкцыі, дэкрэты аб Саюзе савецкіх журналістаў (спр. 20), фінансавыя дакументы (спр. 21, 220), пасведчанні журналістаў (спр. 23), інфармацыйныя матэрыялы (спр. 24), справаздача аб становішчы ў мяст. Баранавічы (спр. 25), перыядычныя выданні за 1918–1919 г. (спр. 26–62), — у т. л. “Звязда”, орган ЦК КП(б)ЛІБ, Вільня, 1–18.4.1919 г. (спр. 29), “Заря Запада”, Мінск. 1919. № 1, 2 (спр. 35), “Бюллетень Вышшага Савета народнага хозяйства ССРЛІБ”, Вільня, 1919, № 1, (спр. 37), “Рochodnia”, Вільня, 1919, № 1 (спр. 38), “Голос Белостока”, Беласток, люты – красавік 1919 г. (спр. 41), “Еврейский юноша”, Вільня, рукапісны часопіс, 1919, № 1, 2 (спр. 42).

I. 243.7. Часовае цэнтральнае бюро прафесійных саюзаў Літвы і Беларусі. Статыстычны аддзел. 3 справы. 1919 г.

Пратакты пасяджэнняў віленскага аддзела бюро прафсаюзаў, статыстычная інфармацыя, часопіс “Профессиональное движение” (1919, № 1–4).

I. 243.8. Віленскі рэвалюцыйны трыбунал. 6 спраў. 1919 г. Просьбы арыштаваных (спр.1), пратаколы допытаў (спр. 2), спіс арыштаваных (спр. 3), судовыя справы (спр. 4–6).

I. 243.9. Калегія па справах ваеннапалонных і бежанцаў у Літве. 1 справа. 1919 г.

Працікол пасяджэння, перапіска па пытаннях транспарту і харчавання для ваеннапалонных.

I. 243.10. Народны камісарыят харчавання. 2 справы. 1919 г. Справаздача аб дзейнасці, спіс супрацоўнікаў камісарыята.

I. 243.11. Віленскі ваенны камісарыят. 17 спраў. 1918–1919 гг.

Загады Ваеннага камісарыята Літвы (спр. 6, 9, 10), каменданта Віленскага гарнізона (спр. 9), мабілізацыйнага аддзела Ваеннага камісарыята Літвы (спр. 8), спісы і асабістыя справы супрацоўнікаў (спр. 5), заявы аб прыёме на работу (спр. 2, 3),

схема арганізацыі і штаты камісарыята (спр. 1, 4), праграмы ваеннай падрыхтоўкі (спр. 11), пераліск па гэтаму пытанню (спр. 12, 13), загады каманданта Вільні (спр. 14), спіс супрацоўнікоў Камісарыята земляробства (спр. 16), спіс тэлефонаў Вільні (спр. 15), загады Ашмянскага і Лідскага павятовых ваенных камісарыятаў.

І. 243.12. Мінскі ваенны камісарыят. 5 спраў. 1918–1919 гг.

Патрабаванні на абмундзіраванне (спр. 1–4), у т. л. падпісаня загадчыкам аддзела забеспячэння Слуцкага ваеннага камісарыята Фабіянам Шантырам (спр. 1, арк. 71–77), распараджэнні і пратаколы Савета народнай гаспадаркі БССР (спр. 5, друкарскія экз.).

І. 243.13. Камендант г. Бабруйска. 8 спраў. 1918–1919 гг.

Загады па гарнізону г. Бабруйска (спр. 8), пераліск аб рэквізіцыях (спр. 1, 4, 6), росшуку дзэзерціраў (спр. 7), асабістыя справы (спр. 2).

І. 243.14. Бабруйскі ваенны камісарыят. 6 спраў. 1918–1920 гг.

Загады і распараджэнні ваеннага камісара (спр. 4, 5), аддзела забеспячэння (спр. 3), камісіі па барацьбе з дзэзерцірствам (спр. 6), спісы супрацоўнікаў і анкеты (спр. 1), фінансавыя дакументы (спр. 2).

І. 243.15. Рудабельскі ваенны камісарыят. 5 спраў. 1918–1919 гг.

Загады Бабруйскага ваеннага камісарыята, анкеты і спісы супрацоўнікаў (спр. 1), пратаколы пасяджэнняў Рудабельскага рэвалюцыйнага камітэта і з'езда вясковых саветаў воласці (25.12.1918 г. – 10.08.1919 г., спр. 4, 28 арк.), заявы жыхароў па спрэчках аб зямлі (спр. 2), пераліск аб адкрыцці школ (спр. 3), ахове і выкарыстанню лясоў (спр. 5).

І. 243.16. Віленскі камітэт Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Літвы і Беларусі. 3 справы. 1919 г.

Пратаколы пасяджэнняў (спр. 1, 3), інструкцыя для сакратарыята, пасведчанні (спр. 2).

І. 243.17. Дакументы розных грамадзянскіх і ваенных устаноў Літвы і Беларусі.

1–2. Зачыскі валасны ваенны камісарыят. 1918–1921 гг. Загады Барысаўскага і Зачыскага ваенных камісарыятаў, распараджэнні і пераліск па мабілізацыйнаму пытанню, анкеты прызыўнікоў.

3. Мазырская раённая харчовая камісія. 1920–1921 гг. Загады камісіі.

4. Ігуменскі павятовы ваенны камісарыят. 1919 г. Спісы прызыўнікоў, фінансавыя дакументы.

5. Бягомльская пошта. 1919–1921 гг. Цыркуляры і распараджэнні Камісарыята поштаў і тэлеграфа БССР.

6. Віцебскі губернскі ваенны камісарыят. 1918 г. Загады камісарыята.

7. Навагрудскі ваенны камісарыят. 1919 г. Пратаколы пасяджэнняў аддзела земляробства Навагрудскага рэвалюцыйнага камітэта.

8. Пінскі ваенны камісарыят. 1920 г. Загад старшыні рэвалюцыйнага камітэта, пратакол пасяджэнняў Лунінецкага рэвалюцыйнага камітэта, спіс супрацоўнікаў.

9. Вілейскі рэвалюцыйны камітэт. 1919 г. Пратаколы пасяджэння камітэта, загады, просьбы аб вызваленні ад падаткаў.

10. Радзівільскі савет дэпутатаў. 1919 г. Спісы супрацоўнікаў.

І. 243.18. Камісарыят па справах нацыянальнасцей Заходняй вобласці і фронту. 1917–1918 гг.

Пратаколы Выканаўчага камітэта і СНК Заходняй вобласці і фронту (спр. 1, 3), цыркуляры і загады камісарыята аб стварэнні Камісарыята па польскіх справах (спр. 18), ведамасці на выдачу зарплаты (спр. 11), рэзалюцыі з'ездаў і пратаколы пасяджэнняў армейскіх камітэтаў, пратэст Украінскага ваеннага рэвалюцыйнага штаба Заходняга фронту ў сувязі з арыштам членаў саюза палякаў-вайскоўцаў 2-й арміі (спр. 60), рэзалюцыі з'езда літоўцаў-вайскоўцаў Заходняга фронту (спр. 8),

матэрыялы пра Усебеларускі з'езд 1917 г., у т. л. пратаколы допытаў арыштаваных дэлегатаў з'езда (спр. 50), перапіска з камітэтам воінаў-мусульман Заходняга фронту (спр. 9), з Цэнтральным аб'яднаным бежанскім камітэтам Заходняга фронту (спр. 14), заявы католікаў аб вяртанні касцёлаў, пераробленых у царквы (спр. 10), журналы ўваходнай і сыходнай карэспандэнцыі (спр. 15, 16), копіі выдадзеных пасведчанняў (спр. 19), цыркуляр СНК Заходняй вобласці аб увядзенні ў дзеянне дэкрэта СНК РСФСР аб ахове прадметаў даўніны і мастацтва, што належаць польскаму народу, ад 12 (25). 01.1918 г., камандзіровачныя пасведчання супрацоўнікаў аддзела па ахове прадметаў даўніны, навукі і мастацтва (спр. 20), пратакол пасяджэння асобай нарады пры Камісарыяце па справах бежанцаў Заходняй вобласці і фронту, звароты ў Яўрэйскі аддзел камісарыята з просьбамі абараніць ад пагромаў (спр. 17), зварот камісарыята да яўрэйскіх грамадзян і арганізацый (спр. 7), перапіска аб пасылцы дэлегатаў на з'езд вялікаросаў у Маскве 21 студзеня 1918 г. Ксеракопіі дакументаў Камісарыята паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 1–20).

І. 243.19. Ваенна-дэмабілізацыйны аддзел Польскага камісарыята Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. 1 справа. 1918 г.

Перапіска аб расфарміраванні польскіх палкоў і магчымасці ўступлення добраахвотнікаў у Чырвоную Армію, спіс супрацоўнікаў.

У Цэнтральным ваенным архіве выяўлены таксама шэраг іншых беларускіх фондаў. На жаль, азнаёміцца з імі не ўдалося, супрацоўнікі архіва паведамлілі, што ў сховішчы гэтых дакументаў не аказалася. Падаем аб іх агульныя звесткі, якія могуць прыдацца пры далейшых пошуках:

- І. 244. 1. Дзяржаўны кантроль БССР. 4 справы. 1936–1937, 1941 г.
- І. 244. 2. Мабілізацыйны аддзел Народнага камісарыята аховы здароўя БССР. 2 справы. 1941 г.
- І. 244. 3. Народны камісарыят бяспекі БССР. 1 справа. 1933–1941 г.
- І. 244. 6. Беларуская ваенная акруга. 2 справы. 1939–1940 г.
- І. 244. 7. Заходняя асобая ваенная акруга. 4 справы. 1940–1941 г.
- І. 244. 27. Дом адпачынку “Сляпянка”. 1 справа. 1938 г.

Эўгенія Шымчук (Варшава)

ЗВЕСТКІ ПРА БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ РУХ І ПАЛІТЫКУ ПОЛЬСКІХ УЛАДАЎ У АДНОСІНАХ ДА БЕЛАРУСАЎ У ПЕРЫЯД ДА 1939 г. У ФОНДАХ ГАЛОЎНАГА АРХІВА НОВЫХ ДАКУМЕНТАЎ У ВАРШАВЕ

Перапляценне гісторый Польшчы і Беларусі, блізкае суседства і вынікаючая адсюль узаемная залежнасць, тэрытарыяльная прыналежнасць Заходняй Беларусі да II Рэчы Паспалітай у міжваенны перыяд, перамяшчэнне насельніцтва ў этнічным сэнсе — усё гэта садзейнічала таму, што ў фондах Галоўнага архіва новых дакументаў (ГАНД) сабралася багата матэрыялаў па гісторыі

Беларусі. Гэтыя матэрыялы з’яўляюцца добрай базай для гістарычных даследаванняў польскіх навукоўцаў, якія непасрэдна займаюцца дадзенай тэматыкай, і вельмі рэдка выкарыстоўваюцца беларускімі гісторыкамі.

Беларускія землі заўсёды былі цікавым аб’ектам для Польшчы. У перыяд падзелаў усе канцэпцыі па вяртанню незалежнасці Польшчы закраналі, у большай ці меншай ступені, і беларускія тэрыторыі. Розніца заключалася толькі ў памерах тэрыторыі, якую Польшча была б у стане “паглынуць”. Падзеі 1918–1921 гг. прывялі да падзелу Беларусі і заняццю Польшчай яе заходняй часткі. Беларуская нацыянальная меншасць, якая пражывала ў II Рэчы Паспалітай, уяўляла сабой сур’ёзную сілу, існаванне якой не маглі ігнараваць польскія ўлады. У гады Другой сусветнай вайны канспіратыўныя кіруючыя органы і арганізацыі імкнуліся да таго, каб захаваць межы, якія існавалі да 1939 г. Пасля вайны на тэрыторыі Польшчы, ва ўсходняй частцы Беларускага ваяводства пражывала і пражывае беларуская нацыянальная меншасць. Усе гэтыя падзеі знайшлі сваё адлюстраванне ў важных дакументах розных ведамстваў і ўстаноў, палітычных, эканамічных і грамадскіх арганізацый і асабістых архівах дзяржаўных дзеячаў.

У дадзенай працы прыводзяцца архіўныя дакументы, якія непасрэдна датычацца беларускага нацыянальнага руху і палітыкі польскіх уладаў у адносінах да беларусаў. Не ўлічваюцца дакументы, якія адносяцца да дзейнасці польскіх арганізацый і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія пражывалі на тэрыторыі сённяшняй Беларусі, таму што іх дзейнасць не была звязана з беларускім нацыянальным рухам. Агляд крыніц, якія датычацца польскага сацыяльна-палітычнага і эканамічнага жыцця на гэтых тэрыторыях, якое займала досыць значнае месца ў іх гісторыі, патрабуе асобнага даследавання.

Архіў Польскай сацыялістычнай партыі. 1892–1932 гг.

У вельмі багатым архіве партыі захаваліся звароты і вершы на беларускай мове, якія часта выдаваліся пры дапамозе Польскай сацыялістычнай партыі ў пачатковы перыяд (1903–1905) беларускага нацыянальнага адраджэння. Гэта звароты Беларускай рэвалюцыйнай партыі, Беларускай сацыялістычнай грамады і Сацыялістычнай партыі Белай Русі, надрукаваныя як кірыліцай, так і лацінкай¹. Акрамя гэтага, ёсць тут пастановы Польскай сацыялістычнай партыі, якія датычацца беларускіх пытанняў.

Польскае цэнтральнае агенцтва ў Лазане. 1915–1919 гг.

Агенцтва было створана прадстаўнікамі Нацыянальнай дэмакратыі ў ліпені 1915 г. для інфармавання замежжа пра польскія справы і прапаганды

¹ Галоўны архіў новых дакументаў (ГАНД), Архіў Польскай сацыялістычнай партыі, шыфры 305/II/42, 4/305/III/36, пдт. 8.

польскага пытання. Захаваліся даклады на тэму былых усходніх зямель Рэчы Паспалітай, а таксама багатая калекцыя газетных выразак пра беларускія падзеі 1915–1919 гг. Звяртае на сябе ўвагу разнастайнасць загаловаў газетных артыкулаў, з якіх збіралася інфармацыя. Яны закраналі такія тэмы, як Кангрэс прыгнечаных народаў Расіі ў Лазане, Усебеларускі кангрэс у снежні 1917 г., абвешчэнне незалежнасці Беларусі 25 сакавіка 1918 г., адносіны палякаў, літоўцаў і ўкраінцаў да беларускага руху і г. д. ².

Польская дэлегацыя на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы. 1919–1920 гг.

У фондзе арганізацыі знаходзяцца дзве адзінкі, якія датычацца дзейнасці дэлегацыі Беларускай Народнай Рэспублікі ў Парыжы. Гэта — петыцыі, дэкларацыі, дакладныя запіскі, рэзалюцыі, якія складаліся дэлегацыяй БНР і мелі на мэце інфармаванне дзяржаў-удзельніц канферэнцыі аб імкненнях беларусаў да незалежнасці ³.

Архіў Ігнацага Яна Падарэўскага. 1861–1941 гг.

Вялікую цікавасць да беларускіх спраў праяўляў прэм'ер польскага ўрада (1919) Ігнацы Ян Падарэўскі. Прыхільнік ідэі Злучаных Штатаў Усходняй Еўропы, Падарэўскі сустрэўся на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы з прэм'ерам урада БНР Антонам Луцкевічам. Вынікам іх размоў, здаецца, быў праект польска-беларускага дагавора, які захаваўся сярод папер гэтага славутага артыста і палітычнага дзеяча. Знаходзіцца там інфармацыя аб першых пачыненнях урада БНР, якую Падарэўскі пакінуў у сваім архіве. Знаходзім тут таксама звесткі аб пазыцы, якую Луцкевіч атрымаў ад Украіны, аб хадайніцтве Аркадзя Смоліча, якое датычылася стварэння Літоўска-Беларускай Рэспублікі ⁴.

Польскі нацыянальны камітэт у Парыжы. 1917–1919 гг.

Камітэт прадстаўляў Польшчу і яе інтарэсы ў заходніх саюзных дзяржавах. У архіве знаходзім даклады польскіх палітыкаў (Уладзіслава Студніцкага, Леана Лубенскага), якія разумелі беларускія праблемы і адначасова заставаліся на пазіцыях польскай дзяржаўнасці ⁵. Цікавасць мае стэнаграма дыскусіі аб усходніх межах Польшчы на пасяджэнні камітэта 2 сакавіка 1918 г. ⁶, а таксама іншыя працоўныя дакументы ПНК, у час якіх гэтая праблема неаднаразова закраналася.

² ГАНД, Польскае цэнтральнае агенцтва ў Лазане, шыфры 59, 100.

³ ГАНД, Польская дэлегацыя на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы, шыфры 28, 29.

⁴ ГАНД, Архіў І.-Я. Падарэўскага, шыфры 946, 947, 948.

⁵ ГАНД, Польскі нацыянальны камітэт у Парыжы, шыфры 937, 1537.

⁶ Тамсама, шырф 10.

Грамадзянская канцылярыя Начальніка дзяржавы. 1918–1922 гг.

Грамадзянская канцылярыя Начальніка дзяржавы функцыянавала ў перыяд фарміравання межаў Польшчы ў час адраджэння. Захаваныя дакументы гэтай установы адлюстроўваюць дадзены працэс. Гэта шматлікія заявы насельніцтва беларускіх зямель з просьбай аб далучэнні іх да Польшчы⁷, тэкст мірных прэлімінарыяў, падпісаных на канферэнцыі ў Рызе⁸. Ёсць матэрыялы, перададзеныя Грамадзянскім упраўленнем Усходніх зямель, у тым ліку камунікаты Нацыянальнага аддзела, адміністрацыйныя кнігі, выняты з публікацый у прэсе, пастановы кіраўніка дзяржавы, якія датычыліся ўсходніх зямель, памятка⁹. Аб сітуацыі на ўсходніх землях у перыяд са жніўня 1919 г. да жніўня 1921 г. улада атрымоўвала інфармацыю, у т. л. з крэсавай прэсы¹⁰.

Дакументы Леана Васілеўскага. 1890–1936 гг.

У асабістых паперах Леана Васілеўскага нацыянальнае пытанне займае асаблівае месца. Выконваючы функцыі старшыні Тэрытарыяльнай камісіі на Мірнай канферэнцыі ў Рызе, а таксама кіраўніка польскай дэлегацыі Змяшанай памежнай камісіі на Усходзе ў Мінску, эксперта па нацыянальных і памежных пытаннях у Міністэрстве замежных спраў, члена Камісіі экспертаў па пытаннях нацыянальных меншасцей і ўсходніх ваяводстваў пры Прэзідыуме Савета Міністраў і Прэзідэнце ў Інстытуце даследаванняў нацыянальнасцей, ён часта сутыкаўся з беларускім пытаннем і аказваў істотны ўплыў на ўспрыняцце яго польскімі ўладамі. Да найбольш цікавых з ліку існуючых дакументаў належаць: копіі палітычных рапартаў II аддзела перыяду 1918–1920 гг. (у іх гаворыцца, між іншым, пра раскол у Радзе БНР у снежні 1919 г. і дзейнасць Беларускай вайсковай камісіі¹¹); справаздача з перагавораў, якія адбыліся ў сакавіку 1920 г. і ў якіх з польскага боку прымалі ўдзел Леан Васілеўскі, Уладзіслаў Рачкевіч, а з беларускага — Вацлаў Іваноўскі і Аркадзь Смоліч¹²; скарга кіраўніка беларускай дэлегацыі Яўгена Ладнова на Раду Паслоў у Парыжы ад 11 сакавіка 1920 г., якая датычылася польскай акупацыі на Беларусі і адказ на яе польскага ўрада¹³; памятка і рэзалюцыі, якія прымаліся беларускімі арганізацыямі ў перыяд польска-расійска-ўкраінскіх перагавораў у Рызе¹⁴; артыкулы і рэфераты, у якіх, між іншым, закраналіся беларускія пытанні.

⁷ ГАНД, Грамадзянская канцылярыя Начальніка дзяржавы, шыфры 189, 196.

⁸ Тамсама, шыфр 184.

⁹ Тамсама, шыфры 186–188. Дакументы Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель знаходзяцца ў Публічнай бібліятэцы ў Варшаве.

¹⁰ Тамсама, шыфры 93/III, т. 1–5.

¹¹ ГАНД, Архіў Л. Васілеўскага, шыфр 40.

¹² Тамсама, шыфр 30.

¹³ Тамсама, шыфр 45.

¹⁴ ГАНД, Таварыства крэсавай стражы, шыфры 99, 100.

Таварыства крэсавай стражы. 1918–1927 гг.

Мэтай арганізацыі было развіццё польскай культуры і польскіх уплываў на Усходніх крэсах. Захаваліся ў яе архіве дакладныя запіскі пра палітычную сітуацыю ў Беларусі, бюлетэні і звароты Беларускага палітычнага камітэта і генерала Станіслава Булак-Балаховіча, а таксама падрабязныя данясенні тэрытарыяльных аддзелаў (ТСК). Тут знаходзіцца, здаецца, самы стары дакумент Архіва новых дакументаў, з 1630 г., на “рускай” мове. Гэта — скарга на Віленскі суд, накіраваная каралю Жыгімонту III¹⁵.

Прэзідыум Савета Міністраў. 1917–1939 гг.

Матэрыялы дадзенай установы ўтрымліваюць інфармацыю аб спосабах вырашэння беларускіх спраў польскім урадам. Гэта, перш за ўсё, пратаколы тых пасяджэнняў Савета Міністраў¹⁶ і Палітычнага камітэта Савета Міністраў¹⁷, дзе разглядаліся пытанні аб адносінах дзяржаўнай улады да нацыянальных меншасцей.

Сярод пазначаных нумарамі дакументаў Прэзідыума Савета Міністраў захаваліся запыты паслоў Беларускага сеймавага клуба і інш. на тэму сітуацыі на ўсходніх землях Рэчы Паспалітай, а таксама адказы на іх міністраў¹⁸.

З серыі рэктыфікатаў увагі заслугоўваюць дырэктывы палітыкі ўрада на Усходніх крэсах ад 1 мая 1923 г.¹⁹, а таксама інфармацыйныя камунікаты Генеральнага камандавання Войска Польскага 1919–1920 гг.²⁰

У розных раздзелах дакументаў знаходзяцца, напрыклад, заявы прэм’ера па нацыянальных пытаннях (1936–1938), пастанова аб стварэнні Камітэта па нацыянальных пытаннях, запыты па нацыянальнай палітыцы²¹.

У архівах Камітэта па справах гаспадаркі Савета Міністраў знаходзяцца эканамічныя рапартаў Генеральнага консульства Рэчы Паспалітай у Мінску за перыяд 1929–1931 гг., якія датычацца Беларускай ССР²².

Міністэрства ўнутраных спраў. 1918–1939 гг.

Дакументы Міністэрства ўнутраных спраў у гады Другой сусветнай вайны былі часткова знішчаны. Найбольшыя страты панёс Нацыянальны аддзел,

¹⁵ ГАНД. Таварыства крэсавай стражы, шыфр 654.

¹⁶ ГАНД. Прэзідыум Савета Міністраў, Пратаколы пасяджэнняў ад 26.06.1923, 7.04.1924, 1.10.1924, 14.10.1924, 4.02.1925, 18.08.1926, 4.05.1935 гг.

¹⁷ Тамсама. Пратаколы пасяджэнняў Палітычнага камітэта Савета Міністраў ад 22.11.1921, 7.04.1923, 25.10.1923, 10.12.1924, 14.09.1924, 5.01.1925 гг.

¹⁸ Тамсама. Нумерычныя дакументы, напр., 14417/21, 23511/21, 32610/23, 5542/23, 5545/23, 5551/23, 5842/23, 6045/23, 6058/23, 7390/23, 14934/23, 14938/23.

¹⁹ Тамсама. Рэктыфікаты, ркт. 25, т. 32.

²⁰ Тамсама. Ркт. 49, т. 4.

²¹ Тамсама. Груповыя дакументы, шыфры 64–17, 148–1, 148–270.

²² Тамсама. Камітэт па пытаннях гаспадаркі СМ, шыфр 974.

вялікая частка дакументаў якога была спалена. Што датычыцца Беларускага аддзела, то там ацалелі толькі тры архіўныя адзінкі, звязаныя са стыпендыямі для беларускіх студэнтаў, датацыямі для Таварыства беларускай асветы ў Вільні, а таксама спіс палітычных групак 1927 г.²³ Сярод астатніх матэрыялаў гэтага раздзела найбольшую колькасць складаюць дакументы, перасланыя Інстытутам нацыянальных даследаванняў (напрыклад, справаздачы)²⁴, а таксама агляды нацыянальнай прэсы за 1926–1930 гг.²⁵, справаздача аддзела аб жыцці нацыянальных меншасцей у Польшчы ў перыяд 1926–1928, 1936 гг.²⁶ і штодзённыя паведамленні гэтага ж аддзела 1938–1939 гг.²⁷

Пытанніямі нацыянальных меншасцей займаўся таксама Аддзел бяспекі МУС. У яго архіве знаходзяцца матэрыялы, якія датычацца дзейнасці Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі і яе прыдатка — Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі²⁸. Улады пільна сачылі таксама за дзейнасцю Беларускага рабоча-сялянскага дэпутацкага клуба і Таварыства беларускай школы²⁹. Інфармацыю пра беларускія справы належыць таксама шукаць у Архіве Кабінета Міністраў (напрыклад, запыты Беларускага сеймавага клуба, якія датычыліся функцыянавання органаў бяспекі)³⁰ і Сакратарыята міністра (напрыклад, інфармацыя аб канфіскацыях беларускай прэсы)³¹.

Асобнай увагі заслугоўвае тэхнічная дакументацыя, якая ахоплівае, між іншым, аб'екты, што знаходзяцца на тэрыторыі сённяшняй Беларусі.

Міністэрства замежных спраў. 1917–1939 гг.

Гэты вялікі фонд, які налічвае амаль 14 тыс. адзінак, складаецца з разнастайных дакументаў, што датычацца беларускага руху ў Польшчы, у іншых краінах, а таксама сітуацыі ў Савецкай Беларусі. Пытанніямі нацыянальных меншасцей займаліся ў асноўным Сектар нацыянальных меншасцей, а таксама Аддзел Усходу Палітычна-эканамічнага дэпартаменту. Заслугоўвае ўвагі агульны рапарт аб стане на ўсходніх землях, пра беларускае пытанне і польскую палітыку на Усходзе, складзены Тамашом Арцішэўскім у чэрвені 1920 г. пасля паездкі ў Вільню і Мінск³². Каштоўнай з'яўляецца інфармацыя пра дзейнасць беларускіх палітычных групак, у тым ліку Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, Беларускай нацыянал-сацыялістычнай партыі, Беларуска-

²³ ГАНД. Міністэрства ўнутраных спраў, шыфры 1059–1061.

²⁴ Тамсама. Шыфры 935–955.

²⁵ Тамсама. Шыфры 956–963.

²⁶ Тамсама. Шыфры 961–963.

²⁷ Тамсама. Шыфры 964–972.

²⁸ Тамсама. Шыфры 1172, 1175, 1202.

²⁹ Тамсама. Шыфр 1334.

³⁰ Тамсама. Шыфр 163.

³¹ Тамсама. Шыфр 1808.

³² ГАНД. Міністэрства замежных спраў, шыфр 5326.

кага нацыянальнага камітэта Беларускай рабоча-сялянскай грамады³³. Міністэрства замежных спраў збірала таксама інфармацыю пра беларускі рух у іншых краінах (Латвія, Літва, Чэхаславакія)³⁴, выступленні беларускіх дзеячаў у Лізе Нацый³⁵.

Важнымі з’яўляюцца таксама штотыднёвыя і кварталныя інфармацыйныя паведамленні аб жыцці нацыянальных меншасцей ў перыяд 1937–1938 гг.³⁶ у тым сэнсе, што яны не захаваліся ў архіве свайго стваральніка — Міністэрства ўнутраных спраў. Рапарт Генеральнага консульства РП у Мінску³⁷ інфармуе, у сваю чаргу, аб сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў БССР.

Дакументы дыпламатычных і консульскіх прадстаўніцтваў II Рэчы Паспалітай

Дапаўненне інфармацыі, якая захоўваецца ў фондах Міністэрства замежных спраў, знаходзім сярод матэрыялаў дыпламатычных прадстаўніцтваў. У выпадку беларускіх спраў гэта наступныя фонды: Пасольствы РП у Парыжы, Лондане, Берліне, Маскве, а таксама Генеральныя консульствы РП у Буфало і Нью-Йорку. Знаходзяцца тут матэрыялы на такія тэмы, як дзейнасць беларускай дэлегацыі на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы³⁸, справа пра пашпарт А. Луцкевіча³⁹, дзейнасць беларускіх дэпутатаў у Сейме⁴⁰, працэс Грамады⁴¹.

Міністэрства па пытаннях веравызнанняў і публічнай асветы. 1917–1939 гг.

У фондзе належыць шукаць інфармацыю пра сітуацыю веравызнанняў на Усходніх землях II Рэчы Паспалітай і дзяржаўную палітыку ў гэтай сферы. Захаваныя дакументы Дэпартаменту веравызнанняў дазваляюць прасачыць юрыдычны статус апошніх⁴², спробы замены юліянскага на грыгарыянскі каляндар⁴³, пытанні пра вяртанне царкоўных святыняў, будынкаў і зямель⁴⁴. Для беларускага нацыянальнага руху важнае значэнне мела наданне як права слаўно, так і каталіцтву нацыянальнага характару (у міжваенны перыяд бе-

³³ ГАНД. Міністэрства замежных спраў, шыфры 2220, 5327, 6707, 9381.

³⁴ Тамсама. Шыфры 5290, 5328.

³⁵ Тамсама. Шыфры 2270, 2271, 2273.

³⁶ Тамсама. Шыфры 2348–2352.

³⁷ Дакументы Генеральнага консульства ў Мінску не захаваліся; няма звестак пра лёс гэтага раздзела.

³⁸ ГАНД. Пасольства РП у Парыжы, шыфр 79.

³⁹ Тамсама. Шыфр 426.

⁴⁰ Тамсама. Шыфры 873, 1377, 1438; Пасольства РП у Парыжы, шыфр 163.

⁴¹ ГАНД. Пасольства РП у Берліне, шыфр 3703.

⁴² ГАНД. Міністэрства веравызнанняў і публічнай асветы, шыфры 367, 416, 801.

⁴³ Тамсама. Шыфр 973.

⁴⁴ Тамсама. Шыфры 801, 1010.

ларускія дзеячы зрабілі такую спробу). У аддзеле Міністэрства па пытаннях веравызнанняў і публічнай асветы захавалася, між іншым, дакладная запіска 1930 г. па пытанню ўспрыняцця праваслаўнай царквы ў Вільні, меркаванні польскіх уладаў па гэтай справе, справаздача з Праваслаўнага з’езда Беларускага царкоўнага камітэта (1930)⁴⁵. Намнога далей прасунулася гэтая справа ў каталіцкім касцёле. Вялікую заслугу ў гэтым сэнсе меў ордэн аа. марыянаў у Друі Дзісенскага павета⁴⁶.

На жаль, надзвычай мала захавалася дакументаў у Дэпартаменце агульнаадукацыйнай школы, які ахопліваў усе яе пытанні. І ўвогуле інфармацыя, якая датычыцца беларускіх школ, не захавалася.

Дакументы вайсковых устаноў. 1918–1939 гг.

У Польшчы дакументы вайсковага паходжання захоўваюцца ў асноўным у Цэнтральным вайсковым архіве. Аднак некаторыя з іх трапілі ў ГАНД. Сярод іх апынуліся дакументы II аддзела Генеральнага штаба, якія датычыліся дзейнасці Беларускай рабоча-сялянскай грамады. Гэта аперацыйныя матэрыялы пра дзейнасць Грамады, яе сувязей з Камуністычнай партыяй Заходняй Беларусі, спісы членаў, якіх планавалася арыштаваць, пратаколы допытаў, абвінаваччыя акты, ведамасці гурткоў арганізацыі ў асобных ваяводствах, абмеркаванне сітуацыі, якая склалася ў беларускім руху пасля роспуску Грамады, выразкі з замежнай прэсы пра гэты працэс⁴⁷. Рух грамадаўцаў быў настолькі значнай падзеяй у гісторыі Заходняй Беларусі, што матэрыялы па гэтай тэме знаходзяцца ў некалькіх іншых раздзелах, у тым ліку і ў Архіве Тэадора Дурача⁴⁸, МЗС⁴⁹.

Камуністычная партыя Заходняй Беларусі. 1923–1932 гг.

Камуністычны саюз моладзі Заходняй Беларусі. 1924–1935 гг.

КПЗБ пры значнай падтрымцы Камуністычнай партыі Польшчы і Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі дасягнула ў Беларусі значнага ўплыву. У былым Цэнтральным архіве Цэнтральнага камітэта Польскай аб’яднанай рабочай партыі, які збіраў матэрыялы па гісторыі рабочага руху ў Польшчы, быў выдзелены фонд з аналагічнай назвай. Базай для яго стварэння паслужылі фотакопіі дакументаў Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі, якія захоўваліся ў Архіве Камінтэрна ў Маскве. Фонд налічвае 496 адзінак і мае ў іх ліку пратаколы з’ездаў, анкеты іх удзельнікаў, пратаколы і

⁴⁵ ГАНД. Міністэрства веравызнанняў і публічнай асветы, шыфр 989.

⁴⁶ Тамсама. Шыфры 910, 927.

⁴⁷ ГАНД. Дакументы вайсковых устаноў, шыфры 296/II/18–19.

⁴⁸ ГАНД. Архіў Т. Дурача, шыфр 105/1137, т. 1–2.

⁴⁹ ГАНД. МЗС, шыфры 6707, 9381.

пастановы канферэнцыі, цыркуляры, звароты, пастановы, нататкі з пасяджэнняў Сакратарыята Цэнтральнага камітэта, матэрыялы асобных аддзелаў ЦК, а таксама справаздачы і звароты акруговых камітэтаў. Такага ж тыпу дакументацыя знаходзіцца ў фондзе Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі, які таксама ўтварыўся на аснове фотакопій дакументаў, што захоўваліся ў Маскве.

Беластоцкі ваяводскі камітэт. 1927–1939 гг.

Брэсцкі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Віленскі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Навагрудскі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Дакументы гэтых устаноў адрозніваюцца сваёй неўкамплектаванасцю. У ГАНД перш за ўсё захаваліся справаздачы аб жыцці нацыянальных меншасцей у асобных ваяводствах (таксама некамплектна). У выпадку Віленскага ваяводства — гэта справаздачы 1930 г.⁵⁰, Навагрудскага ваяводства — перыяду 1923, 1930–1939 гг.⁵¹. Камплекты дакументаў указаных устаноў знаходзяцца ў беларускіх архівах у Брэсце і Маладзечне.

Зборы дакументаў дзяржаўнай паліцыі павятовых старостваў усходніх ваяводстваў. 1920–1939 гг.

У першым з названых збораў знаходзім фрагментарныя справаздачы і данясенні аб сацыяльна-палітычным руху, бяспецы і нацыянальных меншасцяў у 1924–1925, 1928 гг., падрыхтаваныя Камендатурай дзяржаўнай паліцыі Палескага ваяводства⁵². Многа месца ў фондзе займае інфармацыя пра арганізацыйную і прапагандысцка-падрыхтоўчую дзейнасць КПЗБ у 1925–1926, 1932–1934 гг.⁵³, а таксама пра “рэвалюцыйны рух” увогуле ў 1934–1937 гг.⁵⁴. Цікавае выклікае пратакол, які знаходзіцца сярод дакументаў вышэй названай камендатуры, нарады павятовых камендантаў Палескага ваяводства 1932 г. Захаваныя дакументы Ваяводскай камендатуры дзяржаўнай паліцыі ў Навагрудку датычацца ў асноўным слежкі за камуністамі, барацьбы са шпіянажам, нелегальным пераходам мяжы ў 1922–1926, 1929–1934 гг.⁵⁵. Паліцэйскія матэрыялы пра тэрыторыю Віленскага ваяводства датычацца пошукаў асоб, якія падазраваліся ў шпіянажы, і камуністаў у 1920–1926, 1930, 1939 гг.⁵⁶. За-

⁵⁰ ГАНД. Віленскі ваяводскі камітэт, шыфр 1.

⁵¹ ГАНД. Навагрудскі ваяводскі камітэт, шыфры 1, 2, 5, 7, 11, 14, 17, 21, 23, 26.

⁵² ГАНД. Збор дакументаў камендатур Дзяржаўнай паліцыі ўсходніх ваяводстваў, шыфры 989/4, 8, 9, 14.

⁵³ Тамсама. Шыфр 989/19.

⁵⁴ Тамсама. Шыфр 989/4.

⁵⁵ Тамсама. Шыфры 261, 263.

⁵⁶ Тамсама. Шыфр 262.

слугоўвае ўвагі “Нарыс беларускага руху з моманту яго зараджэння да Мінскай дэкларацыі”, напісаны ў 1924 г.⁵⁷ Указаныя матэрыялы дапаўняюць пратаколы нарад павятовых камендантаў і камендантаў камісарыятаў паліцыі Віленскага ваяводства ў перыяд 1930–1931 г.⁵⁸

Падобны характар маюць матэрыялы другога з названых фондаў. Яны ахопліваюць некамплетныя справаздачы са Слоніма, Стоўбцаў, Нясвіжа, Навагрудка, Баранавіч 1934, 1936–1939 гг.⁵⁹

Пераклад з польскай мовы Ганны Цішук

Зміцер Яцкевіч (Мінск)

ЗВЕСТКІ ПА ГІСТОРЫІ КАРМЕЛІЦКІХ КЛЯШТАРАЎ БЕЛАРУСІ Ў МАТЭРЫЯЛАХ КРАКАЎСКАГА АРХІВА

У час стажыроўкі ў Люблінскім каталіцкім універсітэце аўтару пашанцавала папрацаваць і ў Кракаўскім архіве кляштара айцоў кармелітаў чаравічковых на Пяску. Кляштар быў заснаваны ў 1397 г. каралём Уладзіславам Ягайлам і яго жонкай каралевай Ядвігай. Архіў месціцца ў кляштарным памяшканні і налічвае каля тысячы адзінак захавання. Самыя старажытныя дакументы, напісаныя на пергаменце, датуюцца 1398 г. Архіўныя крыніцы храналагічна акрэсліваюць час з XV ст. па 1945 г. У архіве ёсць таксама фотаздымкі, якія датуюцца XIX – другой паловай XX ст.

Апрацоўкай архіва займаўся прафесар Вацлаў Каляк, якому аўтар выказавае падзяку за кансультацыі і дапамогу. Матэрыялы архіва можна падзяліць на тры часткі. Першую групу складаюць самыя старажытныя дакументы, пачынаючы з 1398 г., напісаныя на пергаменце і паперы, другую — дакументы правінцый кармелітаў, трэцюю — дакументы, якія датычацца самога кляштара кармелітаў на Пяску ў Кракаве.

Як вядома, беларускія кляштары кармелітаў чаравічковых уваходзілі спачатку ў польскую правінцыю, якая ў 1687 г. была падзелена на малапольска-літоўскую і рускую. Апошнюю ў 1756 г. падзялілі на польска-рускую і літоўска-рускую, якую называлі таксама беларускай і якой надалі імя св. Юрыя. У 1766 г. была ўтворана літоўская правінцыя ў імя Усіх святых. Як сцвярджаюць даследчыкі, перадзел правінцыі адбыўся на пачатку XIX ст.

---

⁵⁷ ГАНД. Збор дакументаў камендатур Дзяржаўнай паліцыі ўсходніх ваяводстваў, шыфр 12.

⁵⁸ Тамсама. Шыфр 14.

⁵⁹ ГАНД. Збор дакументаў павятовых старостваў усходніх ваяводстваў. Шыфры 11, 13–16.

На жаль, большасць архіваў беларускіх каталіцкіх кляштароў, у тым ліку і кармелітаў, не захавалася. Асобныя дакументы кшталту інвентароў і апісанняў візітацый увайшлі ў архіў Магілёўскай каталіцкай кансісторыі, фонд якой захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. Але гэта толькі нязначная частка, якая храналагічна ахоплівае апошняю чвэрць XVIII – сярэдзіну XIX ст. Таму вельмі каштоўнымі з’яўляюцца знойдзеныя аўтарам крыніцы па гісторыі беларускіх кармеліцкіх кляштароў. Большасць з іх, прадстаўленых у пераліку змешчаных ніжэй дакументаў мае ў асноўным гаспадарчы характар. Гэта інвентары, выпіскі з актавых кніг, гродскіх, земскіх і магістрацкіх судоў. Бясспрэчна, найбольш цікавымі з’яўляюцца копіі фундацыйных дакументаў, якія праліваюць святло на белыя плямы ў самай старажытнай гісторыі кармеліцкіх кляштароў у Магілёве, Бялынічах, Мсціславе і іншых населеных пунктах Беларусі. Пэўным выключэннем з’яўляюцца копіі дакументаў па гісторыі чудатворнага абраза Маці Божай Бялыніцкай, якія былі сабраны перад каранацый абраза ў перыяд з 1737 да 1756 г.

Структура прадстаўленага ніжэй пераліку дакументаў традыцыйная. За аснову ўзяты, па-першае, геаграфічны прынцып (прадстаўлена 12 населеных пунктаў Беларусі), па-другое — парадкавы нумар сінатуры архіва кармелітаў кракаўскіх на Пяску. Акрамя гэтага, у пераліку прысутнічаюць наступныя пазіцыі: парадкавы нумар, дата, назва дакумента і яе пераклад, а таксама заўвагі. Усе назвы дакументаў пададзены на мове арыгінала. Гэта лацінская і польская мовы. Пераклад назвы даецца толькі з польскай мовы. Што датычыцца назваў на лацінскай мове, то ў заўвагах, па магчымасці, даецца кароткая анатацыя пра змест дакумента.

Бялынічы

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сінатура	Заўвагі
1. "Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et foundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Vigrinis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae..."	1624 г. – др. пал. XVII ст.	AKKr 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1623–1624 гг. (арк. 6 адв. – 12).
2. "Akta kapituł prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generala zakonu". "Акты капітул правінцыяльных, сесіі"	1603 – 7.11.1667 г.	AKKr 93	Лацінская мова; 1667 г.

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
дэфінітарай правінцыі, копіі лістоў генерала закону”.			
3. “Kopie dokumentów dotyczących cudownego obrazu Matki Boskiej w kościele karmelitów w Białymczach”. “Копіі дакументаў, якія датычацца абраза Маці Божай у касцёле кармелітаў у Бялынічах”.	1737 –1756 гг.	АККг 177	Польская, лацінская мовы.

Жалудок (цяпер Шчучынскі р-н)

1. “Inventarium auri, clenodiorum et totius suppelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis fratrum Ordinis Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo connotatum pro capitulo Zoludensi...”	1693 – 24.05. 1745 [?] г.	АККг 374	Польская мова; рэчы касцельныя, бібліятэка, гаспадарчыя будынкі, фальварак, спіс законнікаў.
2. “Inwentarz”. “Інвентар”.	Каля 1820 г.	АККг 644	Польская мова; апісанне касцёла і закрысціі, бібліятэкі, кляштара і гаспадарчых будынкаў, капітала, фондуша, сялян і іх павіннасцей, даходаў і расходаў, падданных кляштара, спіс законнікаў, рэестр дакументаў кляштара.

Жэлядзь (цяпер Астравецкі р-н)

1. “Inwentarz kościoła pod tytułem Wszystkich Świętych Xięży karmelitów... w Wilnie przy Rudnickiej ulicy mieszkających, przy nim	1804 г.	АККг 634	Польская мова; апісанне парафіяльнага касцёла пры фальварку Жэлядзь (с. 23–27).
---	---------	----------	---

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
<p>klasztoru i folwarków...” “Інвентар касцёла пад назвай Усіх святых айцоў кармелітаў..., які знаходзіцца ў Вільні на Рудніцкай вуліцы, кляштара і фальваркаў...”</p>			
<p>2. “Inwentarz kościoła i klasztoru Wszystkich Świętych XX karmelitów Dawnej Reguły w Wilnie przy ul. Rudnickiej... za przełożęństwa W. J. X. Lubickiego na kapitule sporządzony...” “Інвентар касцёла і кляштара Усіх святых айцоў кармелітаў старой рэгулы ў Вільні на вуліцы Рудніцкай..., складзены на капітуле пры кіраўніцтве ксяндза Любіцкага”</p>	5.09.1841 г.	AKKг 635	Польская мова; апісанне Жэлядскага касцёла.

Засвір (цяпер Мядзельскі р-н)

<p>1. “Liber actorum et decretorum capituli provincialis...”</p>	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	AKKг 98	Лацінская мова; 1736 г.; кляштар кармелітаў.
<p>2. “Inwentarz kościoła i klasztoru oo. Karmelitów łuckich na kapitule w klasztorze zaświrskim roku 1825 dnia 12 IX odbywającej się sporządzony”. “Інвентар касцёла і кляштара айцоў кармелітаў луцкіх на капітуле, у кляштары Засвірскім года 1825 дня 12 верасня адпраўленай, складзены”.</p>	1825 г.	AKKг 466	Польская мова; Засвірская капітула.
<p>3. “Inwentarz kościoła i klasztoru XX. Karmelitów</p>	1838 г.	AKKг 467	Польская мова; Засвірская капітула.

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
<p>łuckich d.z. reguły do kapituły odprawującej się w klasztorze zaświrskim dnia 7 septembra 1838 roku podany”. “Інвентар касцёла і кляштара айцоў кармелітаў луцкіх старога закону ордэнскага статута да капітулы, адпраўленай у кляштары Засвірскім дня 7 верасня 1838 года, пададзены”.</p>			
<p>4. “Inwentarz konwentu Zaświrskiego...” “Інвентар засвірскага канвента...”</p>	1709 г.	AKKr 641	Польская мова; апісанне касцёла, бібліятэкі, засвірскага двара, подпісы 6 законнікаў
<p>5. “Regestra konwentu zaświrskiego tak kościelnego, jako i folwarkowego sprzętu...” “Рэестр Засвірскага канвента як касцельнай, так і фальваркавай маёмасці”.</p>	1728 г.	AKKr 642	Польская мова; апісанне серабра, абразоў, бібліятэкі, гаспадарчых пабудоў.
<p>6. “Stan sprawy XX Karmelitów zaświrskich z J. Kazimierzem Sulistrowskim, marszałkiem zawileyskim”. “Стан справы айцоў засвірскіх кармелітаў з Казімірам Сулістроўскім, маршалкам завілейскім”.</p>	XIX–XX стст.	AKKr 643	Польская мова; пратакол спрэчных маэнткавых спраў.

Крупчыцы (цяпер Жабінкаўскі р-н)

<p>1. “Liber provinciae Poloniae et Magni Ducatis Lithuaniae... continens acta capitularia et definitoria...”</p>	1690 – 16.06. 1736 г.	AKKr 96	1692 г.; Лацінская мова.
---	--------------------------	---------	-----------------------------

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
2. "Liber actorum et decretorum capituli provincialis..."	1689 –1690 гг. 1715 –1793 гг.	AKKr 98	Лацінская мова; 1736 г.
3. "Księga fundacyi i erekcyi konwentu krupczyskiego". "Кніга фундацыі і заснавання Крупчыцкага канвента".	1701 –1728 гг.	AKKr 307	Лацінская і польская мовы.
4. "Inventarium conventus Krupczycensis descriptum sub felicissimo regimine Admodum Reverendissimi Patris Joannis Rozanka sacrae theologiae doctoris dignissimo provinciali Poloniae et Magni Ducati Lithuaniae".	1709 г. 1819 [?] –1851[?] гг.	AKKr 308	Польская мова. апісанне серабра, алтароў, абразоў, бібліятэкі, фальварка, гаспадарчых пабудоў, кляштара, запасаў збожжа.
5. "Inwentarze kościoła i klasztoru karmelitów w Krupczyszach". "Інвентары касцёла і кляштара кармелітаў у Крупчыцах".	1818 –1820 гг.	AKKr 310	Польская мова.
6. "Inwentarz kościoła, klasztoru i folwarku Niełojewicze XX. Karmelitów krupczyskich... diecezji wileńskiej, guberni grodzieńskiej, powiatu kobryńskiego..." "Інвентар касцёла, кляштара і фальварка Нялоелавічы айцоў крупчыцкіх кармелітаў... Віленскай дзяццэі, Гродзенскай губерні, Кобрынскага павета".	23.08. 1838 г.	AKKr 311	Польская мова; апісанне касцёла, кляштара, дакументаў, фальварка Нялоелавічы, фальварка Чыжэўскага, фундуша, кляштарнай службы, зямель і падданых, спіс законнікаў.
7. "Inwentarze kościoła i klasztoru zgromadzenia XX. Karmelitów Trzewickowych (antiquae observantiae) w Krakowie na przedmieściu Piasek..."	1869 г.	AKKr 698	Польская мова.

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
“Інвентары касцёла і кляштара згуртавання айцоў кармелітаў чаравічковых (старога статута) у Кракаве ў прадмесці Пясэк”.			
Ліда			
1. “Liber provinciae Poloniae et Magni Ducatis Lithuaniae... continens acta capitularia et definitoria...”	1690 – 16.06. 1736 г.	АККг 96	Лацінская мова; з 1692 г.
2. “Liber actorum et decretorum capituli provincialis...”	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	АККг 98	Лацінская мова; 1736 г.
3. “Inventarium suppellectilis ecclesiae et conventus loci novae foundationis Lidensis necnon rerum ad familiam et oeconomiam domus spectantium”.	1681[?] г.	АККг 312	Апісанне серабра і начыння закрэсціі і касцёла.
4. “Inventarium suppellectilis ecclesiae et conventus loci novae foundationis Lidensis necnon rerum ad familiam et oeconomiam domus spectantium”.	1681[?] г.	АККг 313	Апісанне серабра і начыння закрэсціі і касцёла.
5. “Wizyta klasztoru Lidzkiego księży karmelitów dawnej reguły... księdza Edwarda Godziewicza prowincjała...” “Візітацыя Лідскага кляштара ксяндзоў кармелітаў старога ордэнскага статута... ксяндза-правінцыяла Эдварда Гадзевіча...”	1820 г.	АККг 314	Апісанне касцёла, алтароў, начыння, літургічнага серабра і начыння, рухомай маёмасці кляштара, кляштарнага фальварка, парафіі, фондуша, капітала, актаў, бібліятэкі, дакументаў, школы і шпітала.

Магілёў

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
1. “Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et fundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Vigrinis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae...”	1624 г. – др. пал. XVII ст.	АККг 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1631–1638 (арк. 44–46 адв.).
2. “Akta kapituł prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generała zakonu”. “Акты правінцыяльных капітулаў, сесіі дэфінітараў правінцыі, копіі лістоў генерала закону”.	7.11.1603 – 1667 г.	АККг 93	Лацінская мова; 1667 г.
3. “Liber suppelectilis ecclesiasticae... conventus Mohilowiensis...”	1693 г.	АККг 469	Апісанне магілёўскага касцёла, серабра і каштоўнасцей, алтароў, кляштара, гаспадарчых будынкаў, бібліятэкі, спіс прыгонных.

Мінск

1. “Liber actorum et decretorum capituli provincialis...”	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	АККг 98	Лацінская мова; 1736 г.
---	--------------------------------	---------	-------------------------

Мсціслаў

1. “Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et fundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae...”	1624 г. – др. пал. XVII ст.	АККг 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1614–1646 (арк. 2–6 адв., 52–58).
--	-----------------------------	---------	---

Назва документа і переклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
2. "Akta kapituł powinchnych, sesji defintorów powinchni, kopie pism generala zakonu". "Акты правінцыяльных капітулаў, сесіі дэфінітараў правінцыі, копіі лістоў генерала закону".	7.11.1603 – 1667 г.	AKKr 93	Лацінская мова; 1667 г.
3. "Akta profesji wieczystych". "Акты прафесійных дамоў".	1734 –1742 гг.	AKKr 470	

Станькава (цяпер Дзяржынскі р-н)

1. "Inwentarz kościoła, klasztoru i majątku karmelitów w Stańkowie". "Інвентар касцёла, кляштара і маёмткі кармелітаў у Станькаве".	каля 1820 г. – др. пал. XIX ст.	AKKr 581	Польская мова.
2. "Inwentarz kościoła i klasztoru stańkowskiego, folwarku tudzież i wsiów przynależnych do tegoż klasztoru i sprzętu różnego..." "Інвентар Станькаўскага касцёла і кляштара, фальварка, а таксама і вёсак, якія належаць таму кляштару, і маёмасці рознай..."	1832 г.	AKKr 582	Польская мова.

Чавусы

1. "Wypis z ksiąg miejskich czausowskich oraz akta w sprawach gospodarczych". "Выпіскі з гродскіх чавусаўскіх кніг,	1763 –1764 гг.	AKKr 279	Польская мова.
--	----------------	----------	----------------

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
а таксама акты ў гаспадарчых справах”.			

Шэметава (цяпер Мядзельскі р-н)

1. “Inwentarz konwentu Zaświrskiego...” “Інвентар Засвірскага канвента...”	1709 г.	АККг 641	Польская мова; апісанне касцёла ў Шэметавае (арк. 11–14).
---	---------	----------	--

КАМУНІКАТ.ОНЛАЙН